

REDAKCJA NAUKOWA
MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RODZINA

W UJĘCIU PRAWNYM I SPOŁECZNYM

OCHRONA, ZAGROŻENIA I REGULACJE PRAWNE

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

**RODZINA
W UJĘCIU PRAWNYM
I SPOŁECZNYM
-
OCHRONA, ZAGROŻENIA
I REGULACJE PRAWNE**

**REDAKCJA NAUKOWA
MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA**

REDAKCJA NAUKOWA
MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RODZINA

W UJĘCIU PRAWNYM I SPOŁECZNYM

OCHRONA, ZAGROŻENIA I REGULACJE PRAWNE

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA:

MGR MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RECENZJA NAUKOWA:

KS. DR HAB., PROF. UKSW MAREK SAJ

DR PRZEMYSŁAW CZERNICKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI

KAROL ŁUKOMIAK

© copyright by author & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-68410-11-2

**Wersja elektroniczna dostępna
na stronie internetowej wydawcy:**

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2025

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
POJĘCIE RODZINY I JEJ OCHRONA W POLSCE MGR AGATA GOŁOŚ	9
PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE MGR WIOLETA OJDANA	23
PRZEMOC W RODZINIE – ZARYS PROBLEMATYKI MGR MAGDALENA ANTOSZUK	37
POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA ORAZ SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM DR ADRIAN ROSŁON	51
POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA ORAZ SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM DR ADRIAN ROSŁON	61

PRZEDMOWA

Niniejszym przedstawiamy Państwu monografię naukową zatytułowaną *Rodzina w ujęciu prawnym i społecznym – ochrona, zagrożenia i regulacje prawne*, w której znajdują Państwo pięć autorskich rozdziałów młodych adeptów nauki.

Pierwszy rozdział autorstwa mgr Agaty Gołoś pt. *Pojęcie rodziny i jej ochrona w Polsce* ma na celu przedstawienie charakterystyki instytucji pojęcia rodzina w granicach nauk społecznych oraz wskazanie ochrony tej instytucji w prawie polskim. W pracy dodatkowo poddano analizie pojęcie rodziny jako podstawowej grupy społecznej, a także odwołano się do prawodawstwa polskiego w kontekście ochrony rodziny.

Drugi rozdział autorstwa mgr Wiolety Ojdana pt. *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie* ma na celu przedstawienie koncepcji przeciwdziałania przemocy w rodzinie co ma miejsce w odniesieniu do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Celem trzeciego rozdziału autorstwa mgr Magdaleny Antoszuk pt. *Przemoc w rodzinie – zarys problematyki* jest dokonanie charakterystyki pojęcia przemocy jak również zaprezentowanie sposobów przeciwdziałania przemocy w prawie polskim.

Ostatnią część monografii otwierają dwa rozdziały dra Adriana Rosłona. Pierwszy z rozdziałów monografii pt. *Pojęcie małżeństwa oraz separacji w prawie polskim* ma na celu przedstawienie charakterystyki instytucji małżeństwa jak również separacji w polskim prawie. W powyższym rozdziale monografii poddano analizie pojęcie małżeństwa oraz separacji. W odniesieniu do małżeństwa w szczególności podkreślono fundamentalne jego cechy, do których zaliczamy: monogamia, trwałość związku oraz równość małżonków. Natomiast w odniesieniu do instytucji separacji, została ona przedstawiona jako alternatywa dla rozwodu, która to umożliwia ochronę

trwania małżeństwa jak również dobra rodziny. Natomiast drugi z rozdziałów ostatniej części monografii pt. *Pojęcie małżeństwa oraz separacji w prawie kanonicznym* ma na celu przedstawienie kanonicznych zasad, które regulują małżeństwo, a także zasad regulujących separację. W rozdziale tym dokonano także analiza ich praktycznych konsekwencji.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego niniejszej monografii pragniemy podziękować wszystkim osobom zaangażowanym w proces jego wydania, w tym m.in. Wydawnictwu, recenzentom oraz autorom.

Redakcja Naukowa

Mgr Małgorzata Budnik-Minierska

POJĘCIE RODZINY I JEJ OCHRONA W POLSCE

Streszczenie: Rodzina to złożone pojęcie, które zmienia się w czasie i przyjmuje różne formy. Jest to jedna z najstarszych grup społecznych, pełniąca kluczową rolę w życiu jednostki i społeczeństwa. Rodzina stanowi fundament wychowania dzieci, przekazywania wartości, a także kształtuje poglądy na temat społeczeństwa, państwa, religii. W naukach społecznych rodzina jest rozumiana na różne sposoby – jako grupa społeczna, instytucja wychowawcza, naturalne środowisko dla dziecka. Istnieje wiele definicji, z których każda podkreśla różne aspekty relacji rodzinnych, jak więzi małżeńskie, rodzicielskie czy pokrewieństwo. W polskim prawie rodzina jest chroniona przez Konstytucję, która nakłada na państwo obowiązek wsparcia rodzin opartych na małżeństwie. Konstytucja i Kodeks rodzinny i opiekuńczy wskazują na szczególną ochronę rodziny, zwłaszcza w kontekście wychowania dzieci, z naciskiem na dobro dziecka. Istnieją różne definicje rodziny w polskim prawie, które obejmują zarówno osoby spokrewnione, jak i te, które prowadzą wspólne gospodarstwo domowe (np. osoby w konkubinacie). Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie poszerza definicję rodziny, obejmując także osoby niebędące spokrewnione, ale żyjące w stałych, emocjonalnych i gospodarczych relacjach. Rodzina jest podstawową jednostką społeczną, której więzi mają kluczowe znaczenie dla rozwoju jednostki i funkcjonowania społeczeństwa. Państwo ma obowiązek zapewnić rodzinom wsparcie, szczególnie w trudnych sytuacjach oraz dbać o jej ochronę w różnych aspektach życia. Rodzina jako fundament społeczny, odgrywa kluczową rolę w wychowaniu dzieci i w rozwoju jednostki. W polskim prawie jest ona chroniona przez różne przepisy, a jej definicja jest szeroka, obejmując nie tylko więzi pokrewieństwa, ale również inne formy wspólnoty, jak konkubinaty. Celem niniejszej publikacji jest charakterystyka instytucji pojęcia rodzina w naukach społecznych oraz ochrony tej instytucji w prawie polskim. W pracy poddano analizie pojęcie rodzina jako podstawowej grupy społecznej oraz odwołano się do prawodawstwa polskiego w kontekście ochrony rodziny.

Słowa kluczowe: rodzina, pojęcie rodziny, nauki społeczne, ochrona rodziny, prawo polskie

WSTĘP

Rodzina jest pojęciem nader złożonym, przyjmującym różnorodne formy w obrębie, którego zachodzą ciągłe przemiany. To powoduje trudności w zdefiniowaniu, tak prostego zdawałoby się, pojęcia¹. Niemniej jednak, na potrzeby niniejszej publikacji, należy podjąć próbę zdefiniowania tegoż pojęcia. I tak, rodzina jest określana jako podstawowa grupa społeczna, stanowiąca jedną z najstarszych form życia społecznego. Bez względu na różnice terytorialne, historyczne czy kulturowe, rodzina jest najpowszechniejszą grupą społeczną, do której przynależy niemal każdy człowiek w różnych okresach swojego życia. Jest kluczowym fundamentem dla rozwoju jednostki oraz dla funkcjonowania społeczeństwa. Z pewnością stanowi najważniejsze środowisko w życiu człowieka.

POJĘCIE RODZINY W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Rodzina, poprzez wychowanie potomstwa i posiadanie własnych praw, stanowi podstawę egzystencji oraz rozwoju jednostki. To w rodzinie kształtują się wartości, poglądy na temat państwa, narodu, społeczeństwa, religii i innych istotnych spraw, co czyni ją istotnym elementem w życiu społecznym. Dlatego tak ważne jest, aby rodzina właściwie realizowała swoje cele wychowawcze, które później mają wpływ na całe społeczeństwo.

Definicja rodziny jest szeroko omawiana przez socjologów, pedagogów oraz psychologów, którzy analizują ją z perspektywy środowiska wychowawczego. Ich różne podejścia i światopoglądy wzajemnie się uzupełniają, co prowadzi do wielu prób określenia, czym dokładnie jest rodzina².

Z perspektywy socjologii, rodzina to grupa społeczna, która pełni określone role w społeczeństwie. Według definicji P. Sztompki, rodzina to wspólnota, która jest stabilna i składa się z rodziców, dzieci oraz innych krewnych, którzy są ze sobą związani wspólnymi interesami i wartościami³.

Zgodnie z definicją Z. Tyszki, rodzina to zbiorowisko osób, które są ze sobą powiązane przez pokrewieństwo, małżeństwo, adopcję lub

¹ A. Rosłon, *Zagrożenia dla współczesnej rodziny*, [w:] *Wielowymiarowość kategorii Bezpieczeństwa. Wymiar społeczny (tom 1)*, Sygidus K., Łubiński P., Svyrydenko D., (red.), Bookmarked Publishing & Editing, Olsztyn-Kijów 2018, s. 21-22.

² Tamże, s. 22.

³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012, s. 274-275.

powinowactwo. Z perspektywy więzi, które łączą członków rodziny, jest to grupa, w której relacje między jej członkami są kluczowe⁴.

Według J. Szczepańskiego, rodzinę należy rozumieć jako grupę złożoną z jednostek związanych małżeństwem i rodzicielstwem, a także silnymi więziami międzyludzkimi. Autor podkreśla, że rodzina jest małą grupą społeczną, której członkami są rodzice, ich dzieci oraz krewni. Zwraca uwagę, że więź rodzicielska stanowi podstawę wychowania dzieci, łącząc rodzica z dzieckiem, podczas gdy więź małżeńska łączy ze sobą rodziców. Relacje między rodzicami a dziećmi są określane jako więzi formalne⁵.

Termin rodziny w pedagogice pojmowany jest jako środowisko wychowania i życia, instytucję, wspólnotę lub grupę⁶. Najczęściej przyjmuje się definicję rodziny jako grupy. Według S. Kawuli, rodzina jest grupą społeczną, której podstawą jest instytucja małżeństwa, a także więzi pokrewieństwa lub adopcji. Charakter instytucjonalny rodziny polega na tym, że jest ona jednostką prawną, gospodarczą i społeczną, opartą na instytucji małżeństwa. S. Kawula twierdzi, że rodzina powinna być traktowana jako instytucja wychowawcza i zauważa podobieństwo między instytucją a rodziną, które mają służyć określonej celowi. Rodzina realizuje ten cel poprzez wychowanie swojego potomstwa⁷.

A. Kelm uważa, że za wychowanie i zaspokajanie potrzeb dzieci w pełni odpowiada rodzina. Dodatkowo twierdzi, że rodzina jest pierwszym naturalnym środowiskiem, do którego dziecko dołącza od momentu narodzin⁸.

E. Trempała uważa, że rodzina jest podstawową, a także pierwszą instytucją na gruncie wychowania, jak również opieki i kształcenia jednostki. Rodzina jego zdaniem nie jest zaledwie instytucją wychowania spontanicznego oraz naturalnego, ale może być instytucją wychowania intencjonalnego⁹.

Z kolei I. Jundziłł definiuje rodzinę jako środowisko wychowawcze,

⁴ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1976, PWN, s. 74.

⁵ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 70.

⁶ A. Janke, J. Brągiel, S. Kawula, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń 2004, s. 26.

⁷ S. Kawula, *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*, Toruń 1978, s. 125. Więcej na temat wychowania: A. Rosłon, *Wychowanie patriotyczne istotnym elementem bezpieczeństwa rodziny*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rodzina*, Jarmoch E., Trzpił I. A., Świdorski A. W. (red.), Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Drohiczyn 2018, s. 213-223.

⁸ A. Kelm, *O opiece nad dzieckiem w rodzinie*, Warszawa 1974, s. 11-12.

⁹ A. Janke, J. Brągiel, S. Kawula, *Pedagogika rodziny...*, s. 30-32.

które sprzyja swobodzie, a jego wyróżniającą cechą są interakcje zachodzące między poszczególnymi członkami rodziny¹⁰.

Pedagog społeczny, R. Wroczyński, uważa, że rodzina stanowi naturalne środowisko wychowawcze, w którym zachodzi kluczowy proces kształtowania dziecka oraz wprowadzania go w świat kontaktów społecznych¹¹.

Pedagogika, rozważając rodzinę, nawiązuje do zakresu psychologii. Zgodnie z M. Sherifem, psychologiem społecznym, rodzina jest strukturą, w której dzieci i rodzice pełnią określone role i pozycje. Wewnętrzna struktura rodziny składa się z określonej liczby osób, które tworzą grupę społeczną. Funkcjonują one w określonych rolach i pozycjach, posiadają własny system wartości oraz zasady regulujące zachowanie jednostek w kwestiach istotnych dla całej grupy¹².

Według M. Tyszkowej, rodzina jest zarówno grupą społeczną, jak i instytucją. Jako społeczna instytucja, jest definiowana przez statusy prawny i społeczny, a procesy zachodzące w jej obrębie są regulowane przez przepisy prawne. Perspektywy socjologiczne uwzględniają także system norm i przepisów prawnych dotyczących rodziny, które mają wpływ na relacje społeczne oraz strukturę społeczną, w tym na dynamikę grupy rodzinnej oraz grupy rówieśniczej¹³.

J. Rembowski również zauważa podobieństwo między rodziną a grupą społeczną. Uważa, że rodzina jest pierwotną małą grupą społeczną, która ma swój własny system ról pomiędzy jej członkami. Jest ona związana wzajemną moralną odpowiedzialnością, posiada określone przyzwyczajenia i tradycje, a jej więzi opierają się na akceptacji, zrozumieniu i miłości¹⁴.

M. Ziemska twierdzi, że w rodzinie kluczowe role pełnią ojciec i matka, którzy tworzą naturalną, trwałą małą grupę społeczną, podlegającą nieustannym zmianom. Jest ona oparta na społecznych obyczajach i tradycjach¹⁵. Autorka podkreśla, jak istotne jest odgrywanie roli przez rodziców w rodzinie na tle grupy, akcentując jednocześnie konieczność trwania w tradycji oraz obyczajach rodzinnych.

¹⁰ I. Jundziłł, *Opieka nad rodziną w miejscu zamieszkania*, Warszawa 1983, s. 16-17.

¹¹ R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985, s. 161-162.

¹² M. Ochmański, *Istota wychowania w rodzinie a zachowanie dziecka w przedszkolu*, Lubelski Rocznik Pedagogiczny, 1993, t. XV, s. 83.

¹³ M. Tyszkowa, *Rodzina jako instytucja, jako grupa społeczna i środowisko wychowawcze dziecka*, [w:] *Rozwój dzieci w rodzinie i poza rodziną*, Tyszkowa M. (red.), PWN, Poznań, s. 10.

¹⁴ J. Rembowski, *Więzi uczuciowe w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1972, s. 83.

¹⁵ M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1975, s. 36.

Rodzina stanowi najmniejszą, podstawową jednostkę społeczną, mającą kluczowe znaczenie w życiu każdego człowieka. Jest to naturalne środowisko dla jednostki i integralny element społeczeństwa. Rodzina to grupa pierwotna, w której więzi osobiste odgrywają istotną rolę na wielu poziomach pokoleniowych, tworząc nierozzerwalne połączenie. Uczestnictwo w rodzinie jest dobrowolne, autentyczne i praktycznie nie do zerwania¹⁶. Rodzina i małżeństwo stanowią odpowiedzialność, która świadczy o dojrzałości społecznej¹⁷.

POJĘCIE RODZINY I JEJ OCHRONA W POLSKIM PRAWIE

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 października 2016 r. w sprawie ustanowienia Dnia Praw Rodziny podkreśla potrzebę analizy praw rodziny jako całości, a nie jedynie praw poszczególnych jej członków. Jest to zgodne z konstytucyjnym obowiązkiem wzmocnienia rodziny, opartej na małżeńskim związku kobiety i mężczyzny, który został narzucony przez ustrojodawcę. Warto zauważyć, że prawo rzadko kiedy jest zgodne z normą ustrojową i często posiada różne definicje terminu rodzina.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483), pojęcie rodziny jest określone w artykułach 18 i 71, które wskazują, że rodzina (w tym małżeństwo, rodzicielstwo i macierzyństwo) jest chroniona oraz wspierana przez Rzeczpospolitą Polską. „Rzeczpospolita Polska jest świadczeniodawcą bezpieczeństwa”¹⁸, natomiast w swoje polityce gospodarczej i społecznej powinno uwzględniać dobro rodziny. Z kolei, zgodnie z artykułem 71, rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji społecznej i materialnej, w szczególności rodziny niepełne, wielodzietne oraz matki przed i po urodzeniu dziecka, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych.

Konstytucja RP nakłada na organy władzy państwowej obowiązek zapewnienia opieki i wsparcia rodzinie opartej na małżeństwie, rozumianym

¹⁶ S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 49.

¹⁷ S. L. Stadniczenko, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie - jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie?* [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Kosek M., Słyk J. (red.), Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008, s. 489.

¹⁸ A. Rosłon, *Bezpieczeństwo państwa, narodu i obywatela w Konstytucji RP: zarys problematyki*, [w:] *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, Sówka K., Jarnicki D. (red.), Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach 2018, s. 128.

jako związek kobiety i mężczyzny, a także rodzicielstwie i macierzyństwie. Ponadto zobowiązuje władze państwowe do szczególnej opieki nad rodzinami wielodzietnymi oraz niepełnymi. Konstytucja RP gwarantuje ochronę rodzinie oraz jej członkom w różnych aspektach życia¹⁹.

Zgodnie z interpretacją Trybunału Konstytucyjnego, przepisy te nakładają na państwo obowiązek podejmowania działań, które mają na celu wzmocnienie więzi między członkami rodziny, szczególnie między rodzicami a dziećmi oraz małżonkami. W opinii TK, przepisy te zobowiązują organy władzy publicznej do działań wspierających umacnianie więzi rodzinnych. Jednakże, Konstytucja nie traktuje osoby samotnej gorzej niż osoby posiadające rodzinę²⁰.

Małżeństwo oraz rodzina są chronione przez Ustawę z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który podkreśla znaczenie roli społecznej w rodzinie. Ta rola zaczyna się od związku mężczyzny i kobiety (art. 23 i art. 27) oraz obejmuje aspekty związane z macierzyństwem i rodzicielstwem²¹. Trybunał Konstytucyjny podkreśla, że państwo powinno ukierunkować swoje działania w sposób, który zapewni ochronę wartości zawartych w Konstytucji²², a zwłaszcza małżeństwa oraz rodziny²³. W kontekście małżeńskiego związku kobiety i mężczyzny, rozważanie obowiązku ochrony rodzicielstwa i macierzyństwa stawia na pierwszym miejscu ochronę dobra dziecka. Prawo do wychowania dziecka w rodzinie powinno być również wspierane poprzez mechanizmy pomagające rodzinie w zapewnieniu opieki nad dzieckiem.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie podaje jednoznacznej definicji pojęcia rodziny. Zgodnie z artykułami 23 i 27 k.r.o., rodzinę tworzą kobieta i mężczyzna od momentu zawarcia małżeństwa. Rodzina powstała w wyniku zawarcia związku małżeńskiego odgrywa kluczową rolę w ochronie dobra dziecka. Zgodnie z artykułem 146 k.r.o., wspólna opieka nad dzieckiem może być sprawowana tylko przez osoby będące w związku małżeńskim, co oznacza, że nie dotyczy to osób pozostających w konkubinatach. Takie przepisy mają na celu zapewnienie dziecku odpowiednich warunków

¹⁹ A. Rosłon, *Pojęcie rodziny oraz jej ochrona w prawie krajowym – zarys problematyki* [w]: *Problemy nauk prawnych*. Tom. 6, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018, s. 170.

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 (SK K 16/04).

²¹ B. Banaszekwicz, *Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP*, [w:] *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2013, z. 3, s. 617.

²² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2000 (SK 21/99).

²³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lipca 2007 (SK 61/06).

wychowawczych oraz stworzenie pełnej i zdrowej rodziny. Kodeks rodzinny i opiekuńczy chroni dobro dziecka, a jego przepisy są ściśle związane z małżeństwem jako związkiem dwóch osób odmiennej płci²⁴.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie łączy pojęcie rodziny z Kodeksem karnym (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny). Określa, że pokrewieństwo nie jest konieczne między członkami rodziny. Zgodnie z art. 2 pkt 1 ustawy, definicja członka rodziny opiera się na pojęciu osoby najbliższej, zawartym w art. 115 § 11 k.k. Dodatkowo, członkiem rodziny może być także osoba, która wspólnie zamieszkuje i gospodaruje z innymi.

Zgodnie z art. 115 § 11 k.k., osobą najbliższą jest małżonek, wstępni, zstępni, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba adoptowana oraz jej małżonek, a także osoby pozostające we wspólnym pożyciu. Oznacza to, że osoby pozostające w nieformalnym związku (tzw. konkubinat) również mogą być uznane za członków rodziny, pod warunkiem, że łączy je więź emocjonalna, fizyczna, uczuciowa i gospodarcza.

Definicja zawarta w art. 2 pkt 1 ustawy rozszerza pojęcie rodziny na osoby, które wspólnie zamieszkują lub gospodarują, co może obejmować także osoby, takie jak współlokatorzy wynajmujący mieszkanie, którzy nie są ze sobą spokrewnieni²⁵. Szerokie zdefiniowanie podmiotów, do których odnosi się ustawa, zostało wprowadzone w celu skutecznego przeciwdziałania przemocy domowej. Zjawisko to występuje znacznie częściej w różnych relacjach niż tylko w rodzinach rozumianych w sensie konstytucyjnym, na przykład w związkach konkubenckich.

Prawny status rodziny został również określony w takich ustawach jak: ustawa o świadczeniach rodzinnych z dnia 28 listopada 2003 r., ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci z dnia 11 lutego 2016 r. oraz ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów z dnia 7 września 2007 r. Zgodnie z art. 3 pkt 16 ustawy o świadczeniach rodzinnych, rodzina składa się z rodziców dzieci, małżonków, opiekuna faktycznego dziecka, a także dzieci pozostających na utrzymaniu do ukończenia 25. roku życia oraz dzieci, które ukończyły 25. rok życia, jeżeli legitymują się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności i przysługuje im świadczenie pielęgnacyjne, specjalny zasiłek opiekuńczy lub zasiłek dla opiekuna, zgodnie

²⁴ A. Rosłon, *Pojęcie rodziny...*, s. 170.

²⁵ S. Spurek, *Komentarz do art. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, [w:] *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Lex/el 2012 – teza nr 134754.

z ustawą o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów z dnia 4 kwietnia 2014 r. Do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka będącego w związku małżeńskim ani pełnoletniego dziecka, które ma własne dziecko. Zbliżoną definicję rodziny zawiera również ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci (art. 2 pkt 16) oraz ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Definicje te odnoszą się głównie do statusu prawnego, a nie do faktycznego stanu, takiego jak prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego lub wspólne zamieszkanie.

W ustawie o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych z dnia 27 sierpnia 2004 r. również określono, kto może być uznany za członka rodziny (art. 5 pkt 3). Do takich osób należą: małżonek, własne dziecko, dziecko małżonka, dziecko przysposobione, wnuk, dziecko obce, dla którego ustanowiono opiekę, bądź dziecko obce w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka do ukończenia 18. roku życia. Jeśli kontynuuje naukę w szkole, zakładzie kształcenia nauczycieli, uczelni lub jednostce naukowej prowadzącej studia doktoranckie, status członka rodziny utrzymuje do ukończenia 26. roku życia. W przypadku dziecka posiadającego orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub inne orzeczenie równorzędne, wiek nie stanowi ograniczenia. Dodatkowo, członkiem rodziny mogą być również wstępni, którzy mieszkają wspólnie z ubezpieczonym. Katalog członków rodziny oparty jest na więzach prawnych lub biologicznych. Osoby będące w związkach nieformalnych nie są uwzględnione.

Natomiast w ustawie o Karcie Dużej Rodziny z dnia 5 grudnia 2014 r., art. 4 określa, że członkiem rodziny wielodzietnej jest rodzic (rodzice) lub małżonek rodzica, który ma na utrzymaniu dzieci. Definicja rodziny w tej ustawie ma węższy zakres i nie obejmuje związków nieformalnych.

Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., pojęcie rodziny nie opiera się już wyłącznie na więzach pokrewieństwa między jej członkami. Zgodnie z art. 6 pkt 14, rodziną są osoby, które mogą być zarówno spokrewnione, jak i niespokrewnione, o ile są w faktycznym związku, wspólnie mieszkają i prowadzą gospodarstwo domowe. Obie te przesłanki muszą być spełnione łącznie. Z tego względu, zgodnie z tym podejściem, rodziną może być również związek konkubencki²⁶.

²⁶ I. Sierpowska, *Komentarz do art. 6 ustawy o pomocy społecznej*, [w:] *Pomoc społeczna. Komentarz*, LEX/el2014 - teza nr 164869.

Zgodnie z Wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie (III SA/Kr 1948/14), ustawa o pomocy społecznej ma szerszy zakres działań niż tylko pomoc rodzinie. Pojęcie rodziny w tej ustawie nie jest ograniczone jedynie do więzi pokrewieństwa, ale kładzie większy nacisk na tworzenie wspólnoty. Zgodnie z wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 29 sierpnia 2008 r. (I OSK 1429/07), istotnym elementem jest fakt wspólnego gospodarowania, co oznacza wspólne zarządzanie zasobami i podejmowanie działań na rzecz wspólnoty.

W przypadku ustawy o ordynacji podatkowej z dnia 29 sierpnia 1997 r., pojęcie rodziny, zawarte w artykule 111 § 3, jest szersze i obejmuje nie tylko członków rodziny w sensie prawnym, ale także osoby pozostające w faktycznym pożyciu z podatnikiem, w tym konkubiny i konkubentów. Ostateczna decyzja o tym, kto jest członkiem rodziny, opiera się na aktualnym stanie faktycznym, który musi zostać udowodniony przez organ podatkowy.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, rodzina to pojęcie obejmujące szeroką tematykę, a różnorodne definicje tego terminu mają wspólny element, który jest obecny zarówno w życiu społecznym, narodowym, jak i indywidualnym. Rodzina to grupa jednostek, które dążą do realizacji wspólnych celów. Autorzy definicji rodziny podkreślają, że kluczowe powiązania łączące członków rodziny to motywy, które mają istotne znaczenie dla jej trwałości i nierozzerwalności. Od zawsze rodzina stanowiła fundament prawidłowego rozwoju społeczeństwa, będąc środowiskiem, w którym dzieci powinny dorastać w atmosferze szacunku, godności, przestrzegania norm prawnych i poczucia bezpieczeństwa. Państwo powinno zapewniać rodzinie ochronę, mając na uwadze wychowanie przyszłych pokoleń zgodnie z zasadami, tradycjami oraz w kontekście rozwoju społecznego²⁷.

Konstytucja nakłada na organy władzy państwowej obowiązek zapewnienia opieki i wsparcia rodzinom, których podstawą jest małżeństwo, czyli związek kobiety i mężczyzny, a także macierzyństwo i rodzicielstwo. Ten tradycyjny model rodziny znajduje swoje odzwierciedlenie w kluczowych aktach prawnych, które regulują relacje rodzinne i opiekuńcze. Dobro

²⁷ A. Rosłon, *Bezpieczeństwo państwa...*, s. 213-223.

dziecka jest główną zasadą Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, a realizacja tej zasady jest nierozdzielnie związana z małżeństwem dwóch osób różnych płci. Definicje rodziny oraz jej członków zawarte w polskim systemie prawnym w pewnym stopniu odzwierciedlają ten model rodziny, oparty głównie na więziach prawnych i biologicznych. Niemniej jednak legislator pominął normy ustrojowe zawarte w art. 18 Konstytucji, co prowadzi do sytuacji, w której przyjęta definicja rodziny może osłabiać, zamiast wzmacniać więzi rodzinne. Taką sytuację można zauważyć w ustawie o pomocy społecznej, gdzie pojęcie rodziny zostało rozszerzone na konkubinaty i inne formy kohabitacji, a także w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, gdzie samo zastosowanie pojęcia rodziny budzi wątpliwości w kontekście przemocy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.2809).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U.2024.0.17).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (Dz.U.2025.0.111).

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U.2024.0.323).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2024.0.1283).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U.2024.0.146).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U.2024.0.1673).

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U.2023.0.1993).

Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla

opiekunów (Dz.U.2024.246).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dz.U.2024.1512).

Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U.2024.0.1576).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2000 (SK 21/99).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 maja 2005 (SK K 16/04).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lipca 2007 (SK 61/06).

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 25 sierpnia 2015 r. (III SA/Kr 1948/14).

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 29 sierpnia 2008 r. (I OSK 1429/07).

Literatura

Banaszkiewicz B., Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, [w:] *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2013, z. 3.

Janke A., Brągiel J., Kawula S., *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń 2004.

Jundziłł I., *Opieka nad rodziną w miejscu zamieszkania*, Warszawa 1983.

Kawula S., Brągiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.

Kawula S., *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*, Toruń 1978.

Kelm A., *O opiece nad dzieckiem w rodzinie*, Warszawa 1974.

Ochmański M., *Istota wychowania w rodzinie a zachowanie dziecka w przedszkolu*, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 1993, t. XV.

Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1972.

Rosłon A., *Bezpieczeństwo państwa, narodu i obywatela w Konstytucji RP: zarys problematyki*, [w:] *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, Sówka K., Jarnicki D. (red.), Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach 2018.

Rosłon A., *Pojęcie rodziny oraz jej ochrona w prawie krajowym – zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018.

Rosłon A., *Wychowanie patriotyczne istotnym elementem bezpieczeństwa rodziny*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rodzina*, Jarmoch E., Trzpil I. A., Świdzki A. W. (red.), Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Drohiczyn 2018.

Rosłon A., *Zagrożenia dla współczesnej rodziny*, [w:] *Wielowymiarowość kategorii Bezpieczeństwa. Wymiar społeczny (tom 1)*, Sygidus K., Łubiński P., Svyrydenko D., (red.), Bookmarked Publishing & Editing, Olsztyn-Kijów 2018.

Sierpowska I., *Komentarz do art. 6 ustawy o pomocy społecznej*, [w:] *Pomoc społeczna. Komentarz*, LEX/el2014 - teza nr 164869.

Spurek S., *Komentarz do art. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, [w:] *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Lex/el 2012 – teza nr 134754.

Stadniczeńko S. L., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie - jak ratować człowieczeństwo i skutecznie pomóc rodzinie?* [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci profesor Wandy Stojanowskiej*, Kosek M., Słyk J. (red.), Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008.

Szczeptański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1972.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.

Tyszkowa Z., *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa 1976.

Tyszkowa M., *Rodzina jako instytucja, jako grupa społeczna i środowisko wychowawcze dziecka*, [w:] *Rozwój dzieci w rodzinie i poza rodziną*, Tyszkowa M. (red.), PWN, Poznań.

Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985.

Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1975.

THE CONCEPT OF FAMILY AND ITS PROTECTION IN POLAND

Summary: Family is a complex concept that changes over time and takes various forms. It is one of the oldest social groups, playing a key role in the life of an individual and society. The family forms the foundation for raising children, passing on values, and shaping views on society, the state, and religion. In social sciences, family is understood in different ways – as a social group, an educational institution, or a natural environment for a child. There are many definitions, each emphasizing different aspects of family relationships, such as marital, parental, or kinship bonds. In Polish law, the family is protected by the Constitution, which imposes on the state the obligation to support families based on marriage. The Constitution and the Family and Guardianship Code emphasize the special protection of the family, particularly in the context of raising children, with an emphasis on the child's well-being. There are various definitions of family in Polish law, which include not only related individuals but also those living together in a household (e.g., cohabiting couples). The Act on Counteracting Domestic Violence broadens the definition of family to include non-related individuals who live in stable emotional and economic relationships. The family is the basic social unit, whose bonds are crucial for the development of an individual and the functioning of society. The state has an obligation to provide support to families, especially in difficult situations, and to ensure their protection in various aspects of life. As a social foundation, the family plays a key role in raising children and in the development of the individual. In Polish law, it is protected by various regulations, and its definition is broad, encompassing not only kinship bonds but also other forms of community, such as cohabitation. The aim of this publication is to characterize the concept of the institution of the family in social sciences and its protection in Polish law. The study analyzes the concept of the family as a fundamental social group and refers to Polish legislation in the context of family protection.

Keywords: family, concept of family, social sciences, family protection, Polish law

PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE

Streszczenie: Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie została uchwalona jako odpowiedź na rosnący problem przemocy domowej w Polsce. Jej celem było zapewnienie ofiarom bezpieczeństwa oraz skutecznej ochrony przed sprawcami. Pierwsze propozycje tej ustawy były inspirowane przepisami z Austrii, a w projekcie zakładano m.in. możliwość izolowania sprawcy od ofiary, w tym nakaz opuszczenia wspólnego mieszkania. Jednak pomimo kontrowersji dotyczących zgodności z Konstytucją, nie udało się wprowadzić uprawnień dla policji do natychmiastowego wydania takich nakazów. Po kilku nowelizacjach, w tym zmianach wprowadzonych w 2010 roku, ustawa zyskała nowe mechanizmy ochrony ofiar przemocy. Została wprowadzona procedura "Niebieskiej Karty", a także umożliwiono prokuratorowi wydawanie nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania przez sprawcę. Nowelizacja z 2010 roku także zakazała kar cielesnych wobec dzieci, a pracownikom socjalnym przyznano prawo do odbierania dzieci z rodzin dotkniętych przemocą. Największe zmiany, w tym uprawnienia policji do wydawania natychmiastowych nakazów opuszczenia mieszkania przez sprawcę oraz zakaz zbliżania się do ofiary, zostały wprowadzone w 2011 roku, co miało na celu skuteczniejsze przeciwdziałanie przemocy domowej. Dodatkowo wprowadzono także przepisy dotyczące procedury "Niebieskiej Karty" oraz lepszej ochrony ofiar, zwłaszcza dzieci, przed przemocą. Nowelizacja ustawy była konieczna, aby zapewnić skuteczną ochronę ofiar, w tym poprawić procedury dotyczące danych w ramach "Niebieskiej Karty" oraz umożliwić bardziej efektywną interwencję w przypadkach przemocy w rodzinie. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie koncepcji przeciwdziałania przemocy w rodzinie w odniesieniu do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, której analizie w tekście dokonano.

Słowa kluczowe: przeciwdziałanie, przemoc, rodzina

WSTĘP

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie była odpowiedzią na narastający problem przemocy domowej w Polsce. Jej celem było wprowadzenie regulacji, które miały na celu ochronę ofiar, izolację sprawców i zapewnienie skutecznego wsparcia dla osób dotkniętych przemocą. W artykule tym omówione zostały nie tylko geneza ustawy, ale również zmiany wprowadzane w jej kolejnych nowelizacjach, które miały na celu poprawę skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

USTAWA Z DNIA 29 LIPCA 2005 R. O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

W Polsce od dłuższego czasu organizacje zajmujące się pomocą osobom dotkniętym przemocą w rodzinie apelowały o wprowadzenie rozwiązań mających na celu ochronę ofiar, umożliwiających ich oddzielenie od sprawcy. Poza tym społeczeństwo ma prawo oczekiwać zapewnienia bezpieczeństwa odizolowując przestępców od zwykłych ludzi¹.

Prace nad pierwszym rządowym projektem ustawy były prowadzone przez Pełnomocniczkę Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn, Izabelę Jarugę-Nowacką, która rozpoczęła je w 2003 roku. Później obowiązki te przejęła Magdalena Środa, a debaty na temat założeń i kształtu projektu ustawy odbywały się z udziałem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Ministra Sprawiedliwości². Głównym celem ustawy było zapewnienie ofiarom przemocy w rodzinie bezpieczeństwa. W pierwszych wersjach projektu ustawy użyto terminu „przemocy w bliskich związkach”, jednak ostatecznie w trakcie prac legislacyjnych zmieniono go na „przemoc w rodzinie”. Przy opracowywaniu wstępnej wersji ustawy inspirowano się przepisami innych krajów, w szczególności rozwiązaniami stosowanymi w Austrii.

Celem projektu ustawy było wprowadzenie regulacji mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przemocy poprzez ich odizolowanie

¹ A. Rosłon, *Zabiegi nowelizacyjne polskiego kodeksu karnego oraz uwagi de lege ferenda odnoszące się do przestępczości zorganizowanej będącej zagrożeniem dla obywateli państw wspólnotowych UE*, [w:] *Rzeczypospolita Polska w strukturach NATO i UE. Rola, doświadczenie, perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019, s. 52.

² S. Spurek, *Izolacja sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary*, Prokuratura i Prawo 2013, nr 7-8/2013, s. 148-149.

od sprawców. Zakładało to wprowadzenie tymczasowego zakazu kontaktu oraz zakazu zbliżania się sprawcy do ofiary, a także, w przypadku wspólnego mieszkania, nakaz opuszczenia lokalu lub domu przez sprawcę. W rezultacie, taki środek zaradczy sprawił, że sprawcy przemocy w rodzinie byli traktowani łagodniej niż osoby, które spełniały kryteria do zastosowania wobec nich tymczasowego aresztu.

Prace koncentrowały się głównie na konsekwencjach dla sprawców przemocy, które projekt ustawy przewidywał. Ostatecznie, ta część ustawy okazała się słabym punktem w kontekście walki z przemocą w rodzinie. Projekt zakładał również redefinicję celów i zadań funkcjonariuszy Policji, którzy uczestniczyli w interwencjach domowych.

Najważniejszym rozwiązaniem, inspirowanym przepisami z Austrii, było umożliwienie policjantom wydania natychmiastowego nakazu opuszczenia mieszkania lub domu przez sprawcę na okres 10 dni, co pozwalałoby na szybkie podjęcie działań przez państwo w celu ochrony ofiar. Takie rozwiązanie umożliwiłoby policji bezpośrednią interwencję i odizolowanie sprawcy od ofiary. Na podstawie postanowienia sądu nakaz mógłby zostać przedłużony. Od samego początku wzbudzało to wiele kontrowersji w rządzie, zwłaszcza w kwestii realizacji tych zamierzeń.

Ostatecznie nie udało się wprowadzić przepisu umożliwiającego Policji stosowanie tego rodzaju uprawnień. Oprócz aspektów politycznych, kluczowym argumentem przeciwko temu rozwiązaniu było oskarżenie o jego niezgodność z Konstytucją, ze względu na naruszenie prawa własności. Takie stanowisko pozostawało jednak w sprzeczności z wcześniejszym założeniem projektu (art. 9), który przewidywał możliwość nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania przez sprawcę w wyjątkowo drastycznych przypadkach przemocy.

Warto zauważyć, że ochrona praw sprawcy przemocy w rodzinie, w tym jego prawa do własności, wskazuje na uznanie ochrony własności za ważniejszą niż prawo ofiary do bezpieczeństwa, zdrowia i życia. Jeśli uznać, że prawo własności jest absolutne i nie podlega żadnym ograniczeniom, to pomija się sytuację osoby doznającej przemocy, która zmuszona jest do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania w celu ochrony przed sprawcą. W konsekwencji to ofiara zostaje pozbawiona realnej możliwości korzystania ze swojej własności.

Różnica między koniecznością ucieczki ofiary a nakazem opuszczenia mieszkania przez sprawcę polega na tym, że to ofiara musi walczyć o swoje

prawa, podczas gdy sprawca, który je narusza, pozostaje chroniony. Twierdzenie, że wydalenie sprawcy z miejsca zamieszkania narusza jego prawo własności i dlatego nie może zostać wprowadzone, prowadzi do wniosku, że sprawca przemocy ma większe prawa do ochrony własności, zdrowia i życia niż jego ofiara. W efekcie, takie podejście utrwala nierówność, szczególnie wobec kobiet, które częściej doświadczają przemocy domowej, w przeciwieństwie do mężczyzn, których prawa są w tym zakresie lepiej chronione przez system prawny.

Znaczące zmiany, które wprowadzono w innych ustawach, dotyczą przede wszystkim możliwości nałożenia przez prokuratora nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania przez sprawcę przemocy, wydawania zaświadczeń lekarskich dla ofiar przemocy, a także modyfikacji środków probacyjnych i karnych w celu lepszej ochrony osób doznających przemocy domowej. Istotnym elementem nowelizacji było również wprowadzenie zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci.

Obecna nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie została wprowadzona na mocy przepisów ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, a jej obowiązywanie rozpoczęło się 1 stycznia 2012 r. Nowe regulacje dotyczą procedury umożliwiającej pracownikowi socjalnemu odebranie dziecka z rodziny, w której dochodzi do przemocy, i umieszczenie go w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub rodzinie zastępczej.

Podsumowując, w Polsce od lat organizacje zajmujące się pomocą ofiarom przemocy domowej domagały się rozwiązań pozwalających na szybkie oddzielenie sprawcy od ofiary. Prace nad projektem ustawy rozpoczęły się w 2003 roku, a celem było zapewnienie ofiarom bezpieczeństwa, w tym możliwość izolacji sprawcy, np. poprzez nakaz opuszczenia mieszkania. Pomimo inspiracji rozwiązaniami z Austrii, projekt nie wprowadził uprawnień dla policji do natychmiastowego wydania takiego nakazu z obawy przed naruszeniem prawa własności sprawcy. Zmiany wprowadzono w innych ustawach, m.in. poprzez umożliwienie prokuratorowi wydawania nakazu opuszczenia mieszkania, wprowadzenie zakazu kar cielesnych wobec dzieci oraz modyfikację środków ochrony ofiar przemocy. Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie weszła w życie w 2012 roku, wprowadzając procedurę odbierania dzieci z rodzin dotkniętych przemocą.

REGULACJE PRAWNE ZAWARTE W USTAWIE O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Ustawa dotycząca przeciwdziałania przemocy w rodzinie została uchwalona 29 lipca 2005 r., a jej przepisy zaczęły obowiązywać 21 listopada 2005 r., z wyjątkiem art. 6 ust. 4 i 5, które weszły w życie 1 stycznia 2006 r. Dokument ten, oprócz wprowadzenia definicji przemocy domowej i przypisania określonych obowiązków jednostkom samorządowym, nie zawierał jednak regulacji dotyczących natychmiastowego odseparowania sprawcy od ofiary.

Podstawowe zasady, na których opiera się ustawa, to:

1. Odpowiedzialność państwa za zapobieganie oraz karanie aktów przemocy w relacjach rodzinnych.
2. Uznanie przemocy w rodzinie za czyn zabroniony.
3. Zapewnienie ofiarom prawa do bezpieczeństwa.
4. Pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności karnej za popełnione czyny.

Zgodnie z art. 1, ustawa określa zakres działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy domowej, procedury postępowania wobec ofiar oraz sposoby traktowania sprawców.

W myśl art. 3, osobom doświadczającym przemocy przysługuje pomoc w postaci:

1. Zapewnienia ochrony przed ponownym skrzywdzeniem poprzez uniemożliwienie sprawcy dalszego zamieszkiwania z rodziną oraz zakaz kontaktu z ofiarą.
2. Wsparcia psychologicznego, medycznego, socjalnego i prawnego.
3. Możliwości skorzystania z bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia, jeśli ofiara tego zażąda.
4. Interwencji kryzysowej i dalszego wsparcia.

Zgodnie z artykułem 5, Minister Pracy i Polityki Społecznej jest zobowiązany do określenia, w drodze rozporządzenia, standardów usług świadczonych przez wyspecjalizowane ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy domowej. Ponadto musi określić zakres działań edukacyjnych skierowanych do osób doświadczających przemocy, uwzględniając ich indywidualne potrzeby i sytuację życiową.

Artykuł 6 określa obowiązki organów samorządowych i państwowych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie:

W stosunku do gminy:

1. Zarządzanie poradniami oraz podejmowanie interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej.
2. Tworzenie gminnego systemu wsparcia w celu eliminowania przemocy w rodzinie.
3. Prowadzenie gminnych ośrodków pomocy dla ofiar przemocy.
4. Realizacja wcześniej opracowanych programów mających na celu ochronę ofiar przemocy domowej.

W stosunku do powiatu:

1. tworzenie i prowadzenie ośrodków wsparcia dla osób doświadczających przemocy (w zakresie zadań własnych).
2. Zarządzanie ośrodkami interwencji kryzysowej (w zakresie zadań własnych).
3. Organizowanie i prowadzenie wyspecjalizowanych placówek wsparcia dla ofiar przemocy domowej (w zakresie zadań administracji rządowej).
4. Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych skierowanych do sprawców przemocy (w zakresie zadań administracji rządowej).

W stosunku do samorządu województwa:

1. Inicjowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej.
2. Opracowywanie programów wsparcia dla ofiar oraz programów korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców.
3. Organizowanie szkoleń dla osób zaangażowanych w działania na rzecz przeciwdziałania przemocy.

W tym miejscu zasadnym wydaje się wskazanie na dwa główne obowiązki wojewody (art. 7), do których należy:

1. Tworzenie procedur interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych oraz opracowywanie materiałów instruktażowych i wytycznych dla osób realizujących te zadania.
2. Monitorowanie skali zjawiska przemocy domowej.

Z kolei do zadań Ministra Pracy i Polityki Społecznej (art. 8) należy:

1. Zlecenie i finansowanie badań, analiz oraz ekspertyz dotyczących przemocy w rodzinie.
2. Organizowanie kampanii społecznych mających na celu zwiększenie świadomości na temat przyczyn i skutków przemocy domowej.
3. Nadzór nad realizacją Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Artykuł 9 nakłada na organy administracji państwowej obowiązek ścisłej współpracy z organizacjami pozarządowymi, związkami wyznaniowymi oraz Kościołem w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przepisy te umożliwiają także powierzenie realizacji określonych działań tym podmiotom.

Z kolei artykuł 11 zobowiązuje Radę Ministrów do składania Sejmowi RP sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Jednym z kluczowych zapisów ustawy jest artykuł 13, który daje sądowi możliwość nałożenia zakazu zbliżania się sprawcy do ofiary w określonych przypadkach. Natomiast artykuł 14 przewiduje, że jeśli istnieją przesłanki do tymczasowego aresztowania, sąd może orzec zakaz zbliżania się oskarżonego do poszkodowanego, a także nałożyć na niego dozór policyjny, pod warunkiem, że sprawca opuści wspólne miejsce zamieszkania.

Pierwotna wersja ustawy nie zawierała skutecznych rozwiązań umożliwiających realne przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz ochronę jej ofiar. Mimo że wprowadzono definicję przemocy domowej i podzielono obowiązki między jednostki samorządu terytorialnego, nie uwzględniono wielu postulatów zgłaszanych przez organizacje zajmujące się tą problematyką. Szczególnie brakowało przepisów umożliwiających natychmiastową izolację sprawcy od ofiary.

Pierwotna wersja ustawy nie zawierała dodatkowych mechanizmów wspierających rodzinę ani skutecznych rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie przemocy domowej. Jedynym wyjątkiem był artykuł 14, który pozwalał sprawcy uniknąć aresztowania pod warunkiem, że dobrowolnie opuści wspólne miejsce zamieszkania. Taka regulacja faworyzowała sprawców przemocy w porównaniu do innych osób podlegających aresztowaniu. W rezultacie nie istniała żadna alternatywna możliwość odizolowania sprawcy poza procedurą karną.

W wyniku nowelizacji, która weszła w życie 1 sierpnia 2010 r., nastąpiła istotna zmiana w zakresie regulacji zawartych w ustawie³. Do ustawy wprowadzono przepisy regulujące m.in.:

1. Wdrożenie nowej procedury Niebieskie Karty.
2. Obowiązek utworzenia zespołów interdyscyplinarnych w każdej gminie w Polsce.
3. Ustanowienie odrębnego postępowania cywilnego umożliwiającego usunięcie sprawy przemocy z miejsca zamieszkania.
4. Nadanie prokuratorowi uprawnień do wydania nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania przez sprawcę przemocy.
5. Zakaz stosowania kar cielesnych wobec dzieci.
6. Przyznanie pracownikom socjalnym prawa do odebrania dziecka z rodziny w przypadku bezpośredniego zagrożenia jego zdrowia lub życia wynikającego z przemocy domowej.
7. Możliwość uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego potwierdzającego skutki przemocy w rodzinie.
8. Powołanie przy ministrze właściwym ds. zabezpieczenia społecznego zespołu monitorującego.

Podczas prac nad nowelizacją największe kontrowersje budziły przepisy dotyczące izolacji sprawcy od ofiary, możliwości odebrania dziecka z rodziny oraz zakazu stosowania kar cielesnych wobec dzieci⁴.

Nowelizacja Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2010 roku wprowadziła istotne zmiany mające na celu zwiększenie ochrony ofiar przemocy i zapewnienie skuteczniejszego przeciwdziałania temu zjawisku. Nowe przepisy, takie jak procedura „Niebieskiej Karty”⁵, powołanie zespołów interdyscyplinarnych w każdej gminie, czy możliwość usunięcia sprawy przemocy z miejsca zamieszkania, stanowią ważne kroki w kierunku natychmiastowego reagowania na przemoc w rodzinie⁶. Z kolei zmiany dotyczące zakazu kar cielesnych wobec dzieci oraz przyznanie

³ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014, s. 98-99.

⁴ G. Wrona, *Procedura Niebieskie Karty. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 10.

⁵ Zob., A. Rosłon, *Procedura „Niebieskie Karty” - zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, K. Pujer (red.), Exante, Wrocław 2018, s. 183-190; A. Rosłon, *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne - zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, K. Pujer (red.), Exante, Wrocław 2018, s. 173-181.

⁶ Zob. A. Rosłon, *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne - zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, K. Pujer (red.), Exante, Wrocław 2018, s. 173-181.

pracownikom socjalnym prawa do odbierania dzieci w sytuacjach zagrożenia ich życia lub zdrowia, wskazują na zaostrzenie polityki ochrony dzieci przed przemocą. Wprowadzenie tych rozwiązań jest odpowiedzią na wcześniejsze luki w przepisach, które utrudniały skuteczną ochronę ofiar, zwłaszcza w zakresie izolowania sprawców przemocy.

ZASADNOŚĆ NOWELIZACJI USTAWY O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Ministerstwo Sprawiedliwości ogłosiło wprowadzenie nowych rozwiązań, mających na celu lepszą ochronę osób doznających przemocy domowej. Zmiany te koncentrują się głównie na wprowadzeniu mechanizmu izolacji sprawcy od ofiary. Policja otrzyma nowe uprawnienia, w tym odpowiedzialność za ocenę sytuacji w rodzinie pod kątem przemocy domowej oraz ocenę zagrożenia zdrowia i życia członków rodziny. W przypadku wykrycia zagrożenia, funkcjonariusze Policji, a także Żandarmerii Wojskowej, będą mogli wydać nakaz natychmiastowego opuszczenia miejsca zamieszkania przez sprawcę przemocy, niezależnie od tego, czy sprawca ma inne miejsce zamieszkania. Funkcjonariusze będą zobowiązani do poinformowania sprawcy o dostępnych opcjach schronienia, takich jak schroniska.

Ponadto, funkcjonariusze będą mogli nakładać zakaz zbliżania się sprawcy do wcześniej zamieszkiwanego mieszkania oraz jego otoczenia. Policja będzie odpowiedzialna za regularne kontrolowanie czy sprawca przestrzega nałożonych sankcji. W przypadku ich złamania, zastosowane zostaną środki przymusu w celu wyegzekwowania obowiązków. Nowe przepisy będą podlegały nadzorowi sądowemu, który będzie mógł rozpatrywać ewentualne środki odwoławcze sprawcy. Wprowadzenie tych zmian umożliwi natychmiastowe stosowanie orzeczeń sądowych, nakładających na sprawcę przemocowych obowiązków, bez konieczności ponoszenia kosztów sądowych przez osoby składające wnioski⁷.

Takie rozwiązania nie powinny być wprowadzane pochopnie, lecz powinny przejść szczegółowe konsultacje. Wprowadzenie natychmiastowego nakazu opuszczenia miejsca zamieszkania oraz zakazu zbliżania się sprawcy

⁷ Natychmiastowa ochrona dla ofiar przemocy domowej, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/natychmiastowa-ochrona-dla-ofiar-przemocy-domowej-przelomowa-ustawa-antyprzemocowa> (dostęp: 18.03.2025 r.).

do domu ofiary wymaga rozszerzenia ochrony ofiary, ponieważ może ona stać się celem ataku nie tylko w swoim domu, ale również na przykład w drodze do pracy czy podczas codziennych wyjść.

Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest niezbędna, aby uporządkować kwestie dostępu do danych związanych z procedurą Niebieskiej Karty. Obecnie nie jest jasne, do jakich danych osobowych oraz dokumentów zgromadzonych w trakcie tej procedury mają dostęp ofiary przemocy oraz sprawcy. Konieczne jest wprowadzenie precyzyjnych przepisów dotyczących rejestru dokumentów oraz danych zgromadzonych w ramach Niebieskiej Karty, do których dostęp mają nie tylko ofiary przemocy, ale także osoby oskarżone o stosowanie przemocy oraz sami sprawcy.

Należy również zauważyć, że dostęp do dokumentów zgromadzonych w ramach procedury Niebieskiej Karty jest ograniczony, a zasady wyłączeń nie zostały do końca sprecyzowane dla organów zajmujących się tymi sprawami. Przykładem jest użycie pojęcia „innych dokumentów”, co powoduje trudności w zapewnieniu dostępu do dokumentacji przez urzędy gminne i miejskie. Ponadto, przepisy dotyczące ochrony danych osobowych zawarte w RODO nie są w pełni przestrzegane w praktyce, a dostęp do tych danych zależy od decyzji pracownika danego urzędu, a nie od jednolitych przepisów prawnych.

Wszystkie dane osobowe uzyskane w trakcie procedury Niebieskiej Karty oraz dokumenty związane z tą procedurą powinny być dostosowane do wymogów RODO. Zgodnie z artykułem 23 RODO, który określa, jakie elementy powinny być uwzględnione w krajowych regulacjach dotyczących uprawnień nadanych na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.

Zmiany w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie są od dawna konieczne. Organizacje zajmujące się przeciwdziałaniem przemocy oraz prawami dzieci i człowieka wskazują na liczne niedociągnięcia, szczególnie w pracy prokuratury i policji. To właśnie do tych instytucji należy zbieranie dowodów, szybka reakcja w sytuacjach zagrożenia życia i zdrowia rodzin oraz separacja sprawcy od ofiar przemocy.

W obecnym systemie prawnym ofiary przemocy domowej nadal muszą uciekać z domu, obawiając się o swoje życie i zdrowie. Osoby poszkodowane nie powinny być zmuszone do szukania schronienia, podczas gdy sprawca pozostaje bezkarny. Konieczne są pilne zmiany w tym zakresie,

które umożliwią natychmiastowe oddzielenie sprawcy przemocy od ofiary. Obecnie możliwe jest to tylko przez drogę sądową w postępowaniach cywilnych, co trwa tygodnie, a nawet miesiące.

Podsumowując, Ministerstwo Sprawiedliwości zapowiedziało wprowadzenie nowych rozwiązań mających na celu ochronę ofiar przemocy domowej, skupiając się na izolacji sprawcy od ofiary. Policja otrzyma nowe uprawnienia, w tym możliwość wydania nakazu opuszczenia mieszkania przez sprawcę oraz nakazu zakazu zbliżania się do ofiary. Będzie odpowiedzialna za kontrolowanie przestrzegania tych nakazów. Nowe przepisy będą nadzorowane przez sąd, a osoby składające wnioski nie będą ponosiły kosztów sądowych. Zmiany te wymagają dokładnych konsultacji i rozszerzenia ochrony ofiar, np. w kwestii zagrożenia poza miejscem zamieszkania. Konieczna jest także nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, by uporządkować dostęp do danych w procedurze Niebieskiej Karty, dostosowując je do przepisów RODO. Dodatkowo, zmiany w systemie prawnym są niezbędne, aby umożliwić natychmiastowe oddzielenie sprawcy przemocy od ofiary, co obecnie jest możliwe jedynie przez długotrwałą procedurę sądową.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i jej nowelizacje stanowią istotny krok w kierunku lepszej ochrony ofiar przemocy. Choć w początkowej wersji brakowało skutecznych mechanizmów izolacji sprawcy od ofiary, to wprowadzane zmiany, takie jak procedura „Niebieskiej Karty” czy uprawnienia dla policji do natychmiastowego wydania nakazu opuszczenia mieszkania, poprawiają sytuację ofiar przemocy. Wprowadzenie nowych rozwiązań prawnych, choć budzi kontrowersje, jest krokiem ku większej ochronie osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U.2024.0.1673).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U.2025.0.49)

Literatura

Czarkowska M., *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie w praktyce organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innych instytucji*, Warszawa 2014.

Spurek S., *Izolacja sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary*, Prokuratura i Prawo 2013, nr 7-8/2013.

Rosłon A., *Procedura „Niebieskie Karty” - zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018.

Rosłon A., *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne - zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018.

Rosłon A., *Zabiegi nowelizacyjne polskiego kodeksu karnego oraz uwagi de lege ferenda odnoszące się do przestępczości zorganizowanej będącej zagrożeniem dla obywateli państw wspólnotowych UE*, [w:] *Rzeczypospolita Polska w strukturach NATO i UE. Rola, doświadczenie, perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019.

Wrona G., *Procedura Niebieskie Karty. Komentarz*, Warszawa 2011.

Źródła internetowe

Natychmiastowa ochrona dla ofiar przemocy domowej, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/natychmiastowa-ochrona-dla-ofiar-przemocy-domowej-przelomowa-ustawa-antyprzemocowa> (dostęp: 18.03.2025 r.).

COUNTERACTING DOMESTIC VIOLENCE

Summary: The Act of July 29, 2005, on Counteracting Domestic Violence was enacted in response to the growing issue of domestic violence in Poland. Its aim was to ensure the safety of victims and provide effective protection against perpetrators. The first proposals for this law were inspired by regulations from Austria, and the draft included, among other things, the possibility of isolating the perpetrator from the victim, including the obligation to leave the shared apartment. However, despite controversy over its constitutionality, it was not possible to grant the police the power to immediately issue such orders. After several amendments, including those introduced in 2010, the law introduced new mechanisms for protecting victims of violence. The "Blue Card" procedure was introduced, and prosecutors were given the authority to issue orders for perpetrators to leave their place of residence. The 2010 amendment also prohibited corporal punishment of children and granted social workers the right to remove children from families affected by violence. The most significant changes, including the police's authority to issue immediate orders for perpetrators to leave the residence and ban them from approaching the victim, were introduced in 2011, aiming for more effective counteraction against domestic violence. Additionally, provisions were introduced regarding the "Blue Card" procedure and better protection of victims, especially children, from violence. The amendment to the law was necessary to ensure effective protection for victims, including improving procedures related to data within the "Blue Card" framework and enabling more effective intervention in cases of domestic violence. The aim of this study is to present the concept of combating domestic violence in relation to the Act on Counteracting Domestic Violence, which has been analyzed in the text.

Keywords: counteracting, violence, family

PRZEMOC W RODZINIE – ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie: Przemoc to termin, który w różnych kontekstach przybiera różne definicje, ale ogólnie odnosi się do wykorzystywania siły fizycznej lub psychicznej w celu podporządkowania drugiej osoby. W Słowniku języka polskiego przemoc jest opisana jako wykorzystanie siły w celu dokonania czynów bezprawnych, natomiast w socjologii jest to przymus związany z użyciem siły w celu wymuszenia działań. W filozofii przemoc jest postrzegana jako zło moralne, wynikające z nadużycia wolnej woli człowieka. Przemoc w rodzinie to działanie, które narusza prawa członków rodziny, powodując ich cierpienie fizyczne i psychiczne. Zjawisko przemocy występuje w różnych formach, takich jak fizyczna, psychiczna, seksualna, ekonomiczna, a także zaniedbanie. W Polsce definicja przemocy w rodzinie pojawiła się w 2005 roku, wprowadzając określenie czynów, które naruszają dobra osobiste członków rodziny, w tym ich życie i zdrowie. Przemoc w rodzinie dotyczy zarówno działań fizycznych (np. bicie), jak i psychicznych (np. zastraszanie). Z perspektywy prawnej, przemoc w rodzinie jest przestępstwem, za które sprawca może ponieść karę, szczególnie w świetle artykułu 207 Kodeksu karnego. Z punktu widzenia moralnego, przemoc to akt krzywdzenia osoby bezbronnej, który wymaga potępienia społecznego i moralnego. Psychologicznie przemoc prowadzi do głębokiego cierpienia ofiar, które mogą odczuwać wewnętrzne rany i urazy, co może wymagać terapii. W kontekście społecznym, przemoc w rodzinie może być akceptowana lub tolerowana w pewnych środowiskach, co zwiększa jej skalę. Tworzenie organizacji broniących ofiar przemocy oraz promowanie polityki antyprzemocowej może pomóc w walce z tym zjawiskiem. Z definicji wynika, że przemoc w rodzinie jest zjawiskiem powszechnym, które dotyka wszystkich grup społecznych. Stresy życiowe, jak problemy finansowe czy choroby, mogą być przyczyną eskalacji przemocy, która w rodzinach staje się coraz bardziej powszechna i trudna do przezwyciężenia. Przemoc w rodzinie a przemoc domowa to terminy, które w literaturze są używane zamiennie, ale przemoc w rodzinie jest szerszym pojęciem, obejmującym wszystkie osoby w rodzinie (dzieci, rodziców, dziadków), natomiast przemoc domowa częściej odnosi się do relacji między dorosłymi. Definicje te bywają trudne do odróżnienia, ale obie odnoszą się do działań, które naruszają prawa członków rodziny i prowadzą do ich cierpienia. Celem niniejszej publikacji jest dokonanie charakterystyki pojęcia przemocy, a także zaprezentowanie sposobów przeciwdziałania jej w prawie polskim.

Słowa kluczowe: przeciwdziałanie, przemoc, rodzina, prawo

WSTĘP

Przemoc jako jedno z najcięższych przestępstw społecznych, jest zjawiskiem, które występuje w różnych formach i w różnych środowiskach. Jednym z jej najcięższych przejawów jest przemoc w rodzinie, która stanowi poważne zagrożenie dla zdrowia fizycznego i psychicznego jej ofiar. Zjawisko to, choć ma swoje korzenie w historii ludzkości, jest nadal aktualnym problemem współczesnych społeczeństw. Artykuł ten ma na celu przybliżenie pojęcia przemocy oraz przemocy w rodzinie, przedstawiając definicje, formy, skutki oraz perspektywy analizy tego zjawiska z punktu widzenia prawa, psychologii, etyki oraz socjologii.

POJĘCIE PRZEMOCY ORAZ PRZEMOCY W RODZINIE

W wąskim znaczeniu termin „przemoc” odnosi się wyłącznie do działań związanych z agresją fizyczną. Natomiast w szerszym ujęciu obejmuje również inne formy agresji, takie jak przemoc psychiczna, która najczęściej przejawia się w działaniach werbalnych lub fizycznych, mających charakter przymusu bądź ograniczenia wolności jednostki¹.

W Słowniku języka polskiego przemoc definiowana jest jako: „siła przeważająca czyjąś siłę; fizyczna przewaga wykorzystywana do czynów bezprawnych dokonywanych na kimś; narzucona bezprawnie władza, panowanie; czyny bezprawne, dokonywane z użyciem fizycznego przymusu; gwałtu”². Takie obszernie zdefiniowanie definicji zdecydowanie zaznacza część fizyczności. Wychodzi więc z założenia, że wynikiem przewagi fizycznej jest skutek pod postacią dokonania bezprawnego przejęcia władzy albo czynu karalnego, wcale nie psychicznej jak np. zniewolenie czy zastraszenie. Także w przedmiocie nielegalnie wymuszonej władzy wypada ukazać na brak rzetelności tejże definicji. Bowiem władza może zostać bezprawnie wymuszona przez czynniki ekonomiczne albo poprzez tylko manifestację przewagi osób, jakie chcą przejąć władzę.

W światopoglądzie filozoficznym termin przemoc posiada swoje źródło w wolnej woli człowieka, w konsekwencji jest oznaką zła moralnego. Osoba, która przyjmuje taki rodzaj działania, będąc do tego nieprzymuszoną,

¹ A. Rosłon, *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne - zarys problematyki*, [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018, s. 173.

² M. Szymczak, *Słownik Języka Polskiego PWN*, Tom II, Warszawa 1979, s. 986.

schodzi na nie właściwą ścieżkę moralną. Sprawcy wielokrotnie usprawiedliwiają swoje niewłaściwe zachowanie i czyny przemocy np. będąc pod wpływem alkoholu wskazują, że czyny te nie były zależne od ich woli. Wedle tego znaczyłyby to, że jednostka nie posiada nad tym żadnego wpływu³.

Natomiast pojęcie przemocy w zamieszczone w słowniku socjologicznym, określone jest w charakterze jednego z kluczowych środków przymusu, zaraz koło groźby, który opiera się na wykorzystaniu siły fizycznej, poprzez grupę albo jednostkę, wiele razy nie zważając na obowiązujące przepisy prawa, mając w zamiarze wymuszenia określonego działania albo na członkach grupy albo osobie do uniemożliwienia rozpoczęcia działań czy też do zakończenia wykonywania działania już zaczętego, jak również bezprawne narzucenie swojej władzy⁴.

Trudno jest szczegółowo określić czas powstania przemocy, ponieważ jest powszechnie występującym zjawiskiem, która istnieje od zarania dziejów. Powszechnie była utożsamiana z użyciem przemocy fizycznej. Wraz z rozwojem cywilizacji przemoc w np. Internecie, prasie, mediach, spowodowała inny zakres oddziaływania na stosowanie przemocy za pomocą tychże środków. Obecnie przemoc występuje również w przestrzeni wirtualnej, nie tylko w świecie realnym. Stosowanie przemocy staje się jednym z najprostszych sposobów dążenia do uzyskania celu. Jej powszechne stosowanie może wywierać wpływ na osiąganie negatywnych skutków przemocy.

W literaturze znajduje się stanowisko, że przemoc stosowana jest w kontaktach międzyludzkich w celu uzyskania przewagi fizycznej i psychicznej, nad osobą słabszą⁵.

Według J. Rudnickiego przemoc „to nazwa określająca relacje zachodzące pomiędzy jednym człowiekiem a drugim bądź między grupą ludzi lub zespołem ludzkim a jednostką, bądź między jednym zespołem ludzkim a drugim”⁶. Kiedy mówimy o zastosowaniu przemocy, oznacza to w zwartym znaczeniu stosowanie przeważającej siły nad ofiarą albo groźbie jej użycia. Jednak taka definicja posiada wadę, ponieważ nie określono w jakim zamiarze zostałyby użyta siła. Wedle tej definicji zastosowanie siły do

³ Ł. Zatorski-Sikora, *Drogi zła*, [w:] R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno - Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008, s. 19.

⁴ K. Olechnicki, P. Załęcki, „Słownik socjologiczny”, Wyd. Graffiti BC, Toruń 1988, s. 167.

⁵ J. Rudniański, *Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich*, [w:], *Przemoc w życiu codziennym*, B. Hołyst, (red.), Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 1997, s. 5-6.

⁶ B. Hołyst, *Przemoc w życiu codziennym*, Warszawa 1997 r., s. 5.

obrony zostałyby określone przemocą.

Według M. Płatek przemoc działa na zasadzie zabierania drugiej osobie mocy, w tym celu wykorzystuje zachowania dominujące oraz władcze podporządkowanie ignorujące dobro osoby, na której jest zastosowana⁷.

Zgodnie z ustawą z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, przemoc w rodzinie jest to powtarzające lub jednorazowe umyślne zaniechanie albo działanie, które narusza dobra osobiste członków rodziny oraz prawa, zwłaszcza narażające na niebezpieczeństwo utraty życia przez te osoby, a także naruszające ich nietykalność cielesną, w tym seksualną, wolność, godność, które skutkują utracie ich zdrowia psychicznego oraz fizycznego, jak również powodujące u osób dotkniętych przemocą moralną krzywdę i cierpienie.

W ostatnich czasach nieznacznie było omawiane oraz opisywane zagadnienie przemocy w rodzinie. W Polsce zaledwie od paru lat jest częściej stosowane pojęcie przemoc w rodzinie (przemoc domowa). Natomiast w innych krajach nastąpiło to znacznie wcześniej. Jako przykład definiovania pojęcia przemocy w rodzinie można wskazać definicję autorki I. Pospiszył która uważa, iż przemocą w rodzinie są różnorodne nieprzypadkowe czyny, które mają swój wkład w szkodzie fizycznej oraz psychicznej, a także naruszające wolność osobistą człowieka, jak również przekraczają ustalone normy społeczne w obustronnych kontaktach⁸.

Pojęcie przemocy w rodzinie stosowane jest w celu sprecyzowania zaniechań oraz działań, które widnieją w bliskich kontaktach. Ogranicza się to do wąskiego znaczenia, stosowania formy fizycznej przemocy, jeżeli to potęguje w formę zastosowania dominacji fizycznej albo naruszenia seksualnego. Do takich zachowań możemy zaliczyć: uderzanie, szturchanie, kopanie, szczypanie, duszenie, kłucie, przypalanie, podpalenie, oblanie kwasem albo wrzątkiem, pchnięcie nożem, bicie prętem.

Możemy przyrzeć się pojęciu przemocy w rodzinie z punktu widzenia społecznego, prawnego, moralnego oraz psychologicznego. Patrząc z perspektywy prawnej przemoc jest działaniem niezgodnym z obowiązującymi unormowaniami prawnymi, obciążonym egzekucyjnymi sankcjami oraz represyjnymi, względem innej osoby. Przepisem zazwyczaj zastosowanym jest art. 207 kodeksu karnego, który nawiązuje do znęcania się

7 M. Płatek, *Prawno porównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Studia Iuridica* 2005, nr XLIV, s. 307-331.

8 I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1994, s. 14.

psychicznego albo fizycznego nad osobą bliską w rodzinie, za takie czyny sprawca może ponieść karę od trzech miesięcy do pięciu lat więzienia.

Pod kątem perspektywy moralnej, powodowanie przemocy ukazuje, że jest to krzywdzenie osoby bezbronnej, słabszej, w sposób psychiczny albo fizyczny. Wyrządzanie innym osobom bólu i cierpienia, odczytywane jest jako zło oraz poddawane moralnemu sankcjonowaniu. Osoba, która dopuszcza się zabronionych zachowań powinna podporządkować się zwłaszcza karom swojego własnego sumienia, a także być potępiona od strony całej społeczności, w której funkcjonuje. Aczkolwiek moc sankcji moralnych uwarunkowana jest od przyswojenia przez danego człowieka sił moralnych sankcji wcześniej założonych. W tej sytuacji nie będzie możliwe, aby od popełnienia danego czynu powstrzymać sprawcę, ani też aby udzielić pomocy ofierze czynu oraz ewentualnego świadka tego czynu.

Ocena psychologiczna przemocy domowej kieruje uwagę na bezradność ofiary oraz jej cierpienie, poprzez doświadczanie wszelakich ran oraz psychicznych urazów.

Ukazuje wewnętrzne mechanizmy, a także sytuacje, które kierują przemocą i procesami złożonymi oddziaływaniami pomiędzy sprawcą i ofiarą.

Analiza psychologiczna przemocy odgrywa fundamentalną rolę w niesieniu pomocy ofiarom w przezwyciężaniu przemocy oraz w możliwości odbudowania tych szkód w swoim życiu. Takie możliwości sprawiają, że możliwe staje się przygotowanie efektywnych działań posiadających na celu zarówno zmiany w działaniu sprawców, a także ofiar, pozwala to zniwelować te zdarzenia stwarzające przemoc, jak również przeanalizowanie tych sytuacji.

Następnie ukazanie przemocy z perspektywy społecznej umożliwia wyodrębnienie ujętych w postawach społecznych oraz obyczajach czynniki, które są w stanie umożliwiać tworzenie się przemocy albo ją akceptować. W tym celu mogą powstawać społeczne organizacje w obronie przed przemocą. Tworzą się różnorakie akcje społeczne działające na duży zasięg przeciwko stosowaniu przemocy. Wiele razy polityczne decyzje rozważane są z punktu widzenia takiego, czy aby nie są przyczyną do wzrostu albo zmniejszenia się skali przemocy.

Z kolei problematyka przemocy wobec kobiet nie została ograniczona tylko do przemocy pomiędzy mężczyznami, lecz także mieści akty przemocy obcych osób np. w czasie wojny, a także akty przemocy w kontaktach kobiet z kobietami. Pomiędzy rodzeństwem czy przyrodnym rodzeństwem

przemoc w rodzinie w relacjach także nie można odnieść do tzw. przemocy rówieśniczej, ponieważ te relacje między rodzeństwem jest jednak zawsze bardziej zdeterminowane mocniejszymi emocjami oraz dodatkowo wynikają z okoliczności, które nie będą miały miejsca np. z rówieśnikami w szkole. Więc sprecyzowanie przemocy w rodzinie przedstawia mocny oraz specyficzny rodzaj łączącej więzi utworzonej poprzez wspólne funkcjonowanie jako bardziej albo mniej rodzina sprecyzowana. Rodzina stanowi swego rodzaju zamkniętą przestrzeń poza sferą emocjonalną, nie mają do niej osoby z zewnątrz. Jeżeli każdy z członków rodziny przestrzega określonych reguł, to może posiadać to swoje dobre skutki w postaci poczucia bezpieczeństwa. Jednak może okazać się koszmarem, w jakim rodzina robi się przestrzenią zamkniętą, z której nie ma wyjścia. Przemoc w rodzinie może być w tym znaczeniu porównana do przemocy wykorzystywanej w rozmaitych instytucjach zamkniętych takich jak więzienia, obozy pracy albo internaty⁹. Jednak nie chodzi tu o tylko fizyczne zamknięcie w małym obszarze, jednakże o podległość do miejsca zamieszkania, odpowiedzialność za wszystkie osoby w rodzinie, zależność ekonomiczną i zależność prawną. Całokształt tego powoduje, że jedynie samo uwarunkowanie znajdowania się częścią określonej rodziny może skutkować faktyczny brak zdolności do ucieczki.

W wyżej wymienionych próbach określenia przemocy domowej, możemy wyróżnić wspólne cechy, takie jak:

1. Stosowane jest wykorzystywanie siły fizycznej oraz władzy przez osobę silniejszą wobec słabszej,
2. przemoc odnosi się do kontaktów z osobami bliskimi, w której panuje nieproporcjonalny układ sił,
3. scementowaniem związku jest lęk ofiary (kobiety) oraz dyrygowanie tym lękiem wedle uznania sprawcy (mężczyznę), nie bacząc na przepisy prawa, pragnieniami oraz potrzebami kobiety, w celu jej posiadania, a także kontrolowania,
4. każda ze stron traktuje siebie przedmiotowo¹⁰.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się według Ogólnopolskiego Porozumienia Osób, Instytucji i Organizacji Pomagającym Ofiarom Przemocy

⁹ J. L. Herman, *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk 1998 r., s. 85.

¹⁰ W. Badura - Madej, „Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej”, INTERART, Warszawa 1996, s. 118-119.

w Rodzinie (NIEBIESKA LINIA) tym, iż:

1. Siły nie są równe - w kontaktach jedna z osób posiada przewagę nad tą drugą. Sprawca jest silniejszy natomiast ofiara jest słabsza.
2. Jest intencjonalna - przemoc jest założonym działaniem człowieka oraz ma za zadanie kontrolowanie, jak również podporządkowanie się ofiary.
3. Powoduje ból oraz cierpienie - sprawca naraża życie oraz zdrowie osoby doznającej przemocy na groźne szkody. Doświadczanie cierpienia oraz bólu powoduje, że poszkodowany nie ma wystarczająco siły do obronienia siebie. Wynika jednoznacznie z tej definicji, że podczas stosowania przemocy sprawca wykorzystuje wszystkie słabe strony swojej ofiary i nad nią dominuje.
4. Narusza dobra oraz prawa osobiste - sprawca stosuje przewagę siły narusza fundamentalne prawa osoby poszkodowanej, np. prawo do nietykalności fizycznej, szacunku, godności itd.

Podsumowując przemoc w rodzinie występuje we wszystkich warstwach społecznych, nie posiada żadnych ograniczeń etnicznych, religijnych lub rasowych. Przemoc wynika z problemów, które stawiają rodzinę w ciężkiej sytuacji, a przezwyciężenie tych trudności staje się niemożliwe do przejścia. Generatorem przemocy w rodzinie, który może to powodować, są różne rodzaje stresów np. problemy życiowe, strata pracy, brak pieniędzy, choroba. Powoduje to frustrację i narastanie presji, która przekłada się na życie rodzinne.

OKREŚLENIE SŁOWA „PRZEMOC” NA GRUNCIE PRAWA KARNEGO

W Polsce trudno jest wskazać zarówno historycznie pierwszą definicję jak i tę, którą można by uznać za najczęściej stosowaną (do czasu wprowadzenia definicji ustawowej w 2005 r.). Szczególnie trudno o wskazanie takiej, która uzasadniałaby wolę ustawodawcy, aby pod pojęciem „znęcania” użytego w art. 207 k.k. znalazły się pojedyncze przesłanki ujęte w definicji przemocy w rodzinie w art. 2 u.p.p.r. Do definicji przemocy w rodzinie ani do pojęcia przemocy w rodzinie nie odnosili się twórcy projektu k.k. z 1995 r. (uchwalonego w 1997 r.). Samo założenie wprowadzenia w rozdziale kodeksu karnego, w którym ujęto przestępstwa mające

za przedmiot ochrony rodzinę, przestępstwa znęcania nie wystarczy, by uznać, że celem ustawodawcy była ochrona przed przemocą w rodzinie. Skoro bowiem zdecydowano się pozostawić wcześniej obowiązującą konstrukcję przepisu poprzez użycie sformułowania „znęca się”, to oznacza, że nadal przewidziano karalność dopiero pewnej sumy zachowań o odpowiedniej intensywności, a zatem eksces, a nie sam akt przemocy.

Dla twórców ustawowej definicji przemocy w rodzinie punktem wyjścia był z kolei art. 207§1 k.k., który w ich mniemaniu odnosił się do zjawiska przemocy w rodzinie. W konsekwencji znaczenie sformułowania „znęca się” stanowiło podstawę, poprzez której rozszerzenie powstała definicja ustawowa przemocy w rodzinie¹¹.

Na koniec należy wspomnieć o formach i rodzajach przemocy, aby można było lepiej zrozumieć kontekst prawa karnego względem przemocy. Przyjmuje różne formy przemocy w rodzinie, wśród których występuje: przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, przemoc seksualna, zaniedbanie i przemoc ekonomiczną¹².

PRZEMOC W RODZINIE A PRZEMOC DOMOWA

W powszechnie określonym terminie przemocy zawarta jest definicja przemocy w rodzinie, tytułowane także alternatywnie przemocą domową¹³. Nazwa ta nakłania do zmniejszenia zjawiska przemocy do pewnego grona osób, jakich ta przemoc się dotyczy, mianowicie osób, które jej doznają oraz sprawców będących w kontaktach rodzinnych. Aczkolwiek przemoc domowa w rzeczy samej z uwagi na to zmniejszenie podmiotów, do jakich odnosi się, posiada w sobie miarodajne specyficzne cechy, które wymagają gruntownego przestudiowania oraz skomentowania. Następnym do omówienia problemem jest sformułowanie definicji przemocy w rodzinie, wielokrotnie występuje w sytuacji odróżnienia na przemoc w relacji do partnera albo współmałżonka, przemoc w odniesieniu do dzieci lub przemoc dzieci wobec dziadków i rodziców, jak też przemoc między rodzeństwem, a przyrodnim rodzeństwem.

Patrząc z historycznego punktu widzenia przemoc w rodzinie,

¹¹ Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruk/3639/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruk/3639/$file/3639.pdf) (dostęp: 18.03.2025 r.).

¹² A. Rosłon, *Przemoc w rodzinie...*, s. 175-176.

¹³ S. Herzberger, *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, Warszawa 2002, s. 37.

w charakterze domowej kojarzono w szczególności jako przemoc przejawiającą się względem kobiet w związkach partnerskich albo małżeńskich.

Podmienienie stwierdzenia w rodzinie na słowo domowa w większym stopniu określa, że miejscem doświadczania przemocy jest właśnie ognisko domowe (dom), a nie na formę kontaktów, jakie łączą osoby odczuwające przemoc, a osobami ją stosującymi.

Przedstawiciele literatury uważają, że można wymiennie używać pojęć przemoc w rodzinie i przemoc domowa, traktuje tak też M. Baranowska¹⁴. Usiłowanie odróżnienia od siebie tych dwóch znaczeń stwarza problemy w sformułowaniu ich obszaru pojęciowego, dlatego też zdaje się to być niezasadne. Określenie utworzone przez autorkę w definicji przemoc domowa dotyczy się właściwie tylko do przemocy partnerskiej albo małżeńskiej. Precyzyjne znaczenie określeń może naprowadzać, że w przypadku przemocy w rodzinie uwaga jest skierowana na osoby w rodzinie (członków rodziny), natomiast w przemocy domowej skierowanie na miejsce, gdzie zachodzi przemoc (dom). Przemoc w rodzinie jest wieloaspektowym sformułowaniem i nie dotyczy się tylko osób mieszkających razem, lecz również członków rodziny, którzy nie są w stałych kontaktach np. relacje za pomocą systemów teleinformatycznych, podczas których zachodzi przemoc psychicznej.

Zaistniały też zastrzeżenia stwierdzone poprzez Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, a także Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, podczas prac przy ratyfikacji Konwencji Rady Europy o przeciwdziałaniu i zapobieganiu przemocy domowej oraz w stosunku do kobiet, czy obszar wymowy zdefiniowanego pojęcia przemoc domowa jest w takim samym stopniu bliskoznaczna do tego obszaru co przemoc w rodzinie, Ministerstwo Sprawiedliwości skutkiem tego skierowało się do Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, aby ta rozpatrzyła te obiekcje. Skutkiem tego w dniu 16 lipca 2013 r. Komisja Kodyfikacyjna przekazała swoje zdanie na temat definicji przemocy w rodzinie oraz domowej. W uzasadnieniu Komisja skupiła się na powiązaniach w obu definicjach z prawa karnego i dogłębnie oświadczyła, że w obszarze swoich kompetencji zgadza się z tym, że definicja ustawowa przemocy w rodzinie w swoim obszarze zawiera w sobie, także wszelkie inne pojęcia, takie jak

¹⁴ M. Baranowska, *Przemoc w rodzinie*, [w:] I. Wiciak, M. Baranowska, *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szczytno 2009, s. 17-18.

zawarte w terminie przemocy domowej i są one tylko z pozoru różne się między sobą. Jednocześnie Komisja zwróciła uwagę, że obszar ustawowy przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak tym samym pojęcia przemocy w rodzinie swoim zakresem przekraczają domenę prawa karnego.

Konstrukcja określenia przemoc w rodzinie złożona jest z dwóch przeciwnych wyrazów, ponieważ przemoc kojarzona jest ze złymi emocjami, agresją, nadużywaniem siły wobec drugiej osoby. Tymczasem rodzina kojarzona jest zawsze z poczuciem bezpieczeństwa, stabilizacją emocjonalną, psychiczną, dającą osobom w niej pozytywne odczucia. Fundamentalnym zadaniem dla rodziny jest jej ochrona przed niebezpieczeństwem przemocy, które powoduje jej dysfunkcje i niszczy podstawową stabilizację. Taki stan rzeczy powoduje, że rodzina zaburza swoje wyznaczone role i zadania.

Przyjmuje się w społeczeństwie bardziej znaczne przyzwolenie na używanie przemocy wobec bliskich osób, aniżeli w sytuacjach, kiedy ta przemoc pochodzi od obcych ludzi. Szczególnie zauważane jest to podczas wychowywania dzieci, dopuszczalne jest przez niektórych rodziców stosowanie form przemocy wobec dzieci, np. klapsy za złe zachowanie dziecka. Rodzina codziennie doświadcza różnych stanów emocjonalnych, wobec czego może dochodzić czasami do sytuacji agresywnych oraz konfliktów. Osobie stosującej przemoc prościej jest wyładować napięcie i stres w zaciszu domowym, gdzie nie podlega pod prawno-społeczny rygor, niż wobec osoby obcej. Jest to potwierdzone wynikami badań odwołuje się do nich S. D. Herzberger, które mówią, że przemocą w rodzinie rozumiana jest jako sytuacja mało poważna aniżeli przemoc stosowana poza obszarem rodziny. Dostrzegają, że używanie przemocy na osobach w rodzinie skutkuje mniejszymi konsekwencjami, niż wobec zastosowania przemocy w innym obszarze społecznym. Pośród sprawców przemocy wyraźnie dostrzegany jest brak jakiegokolwiek empatii wobec ofiary. Na domiar tego oprawcy dosyć często przypisują winę ofiarom za wszelkie swoje złe, agresywne zachowanie i ataki złości¹⁵. Biorąc powyższe można dojść do wniosku, że państwo powinno stworzyć taki system prawny i instytucjonalny, który pozwoliłby szybko i skutecznie odseparować sprawcę od swojej ofiary – społeczeństwo

¹⁵ S. D. Herzberger, *Przemoc ...*, *op. cit.*, s. 53.

ma prawo oczekiwać¹⁶.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, przemoc, zarówno w ogólnym rozumieniu, jak i w kontekście rodzinnym, jest zjawiskiem, które zagraża integralności osób dotkniętych tymi czynami. Przemoc w rodzinie pozostaje problemem społecznym, wymagającym wieloaspektowego podejścia, obejmującego edukację, pomoc psychologiczną, działania prewencyjne oraz wsparcie prawne dla ofiar. Niezależnie od tego, czy mówimy o przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej czy ekonomicznej, każde jej wystąpienie niesie ze sobą poważne konsekwencje, zarówno dla jednostek, jak i dla społeczeństwa jako całości.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U.2024.0.17).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U.2024.0.1673).

Literatura

Badura - Madej W., *„Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej”*, INTERART, Warszawa 1996.

Baranowska M., *Przemoc w rodzinie*, [w:] Wiciak I., Baranowska M., *Wybrane patologie społeczne. Uwarunkowania, przejawy, profilaktyka*, Szczytno 2009.

Herman J. L., *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk 1998 r.

Herzberger S. D., *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*, PARPA, Warszawa 2002.

¹⁶ Rosłon, A., *Zabiegi nowelizacyjne polskiego kodeksu karnego oraz uwagi de lege ferenda odnoszące się do przestępczości zorganizowanej będącej zagrożeniem dla obywateli państw wspólnotowych UE*, [w:] *Rzeczypospolita Polska w strukturach NATO i UE. Rola, doświadczenie, perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019, s. 52.

Hołyst B., *Przemoc w życiu codziennym*, Warszawa 1997 r.

Olechnicki K., Załęcki P., „*Słownik socjologiczny*”, Wyd. Graffiti BC, Toruń 1988.

Płatek M., *Prawno porównawcze aspekty projektu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, *Studia Iuridica* 2005, nr XLIV.

Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1994.

Rosłon A., *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne - zarys problematyki* [w]: *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018.

Rosłon, A., *Zabiegi nowelizacyjne polskiego kodeksu karnego oraz uwagi de lege ferenda odnoszące się do przestępczości zorganizowanej będącej zagrożeniem dla obywateli państw wspólnotowych UE*, [w:] *Rzeczypospolita Polska w strukturach NATO i UE. Rola, doświadczenie, perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019.

Rudniański J., *Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich*, [w:] Hołyst B., red., *Przemoc w życiu codziennym*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 1997.

Szymczak M., *Słownik Języka Polskiego PWN, Tom II*, Warszawa 1979.

Zatorski-Sikora Ł., *Drogi zła*, [w:] Szczepanik R., Wawrzyniak J., *Różne spojrzenia na przemoc*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2008.

Źródła internetowe

Projekt ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/3639/\\$file/3639.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/3639/$file/3639.pdf) (dostęp: 18.03.2025 r.).

DOMESTIC VIOLENCE – AN OUTLINE OF THE ISSUE

Summary: Violence is a term that takes on different definitions in various contexts, but it generally refers to the use of physical or psychological force to subjugate another person. In the Polish Dictionary, violence is described as the use of force to commit illegal acts, while in sociology, it is seen as coercion involving the use of force to compel actions. In philosophy, violence is viewed as a moral evil resulting from the abuse of human free will. Domestic violence refers to actions that violate the rights of family members, causing them physical and psychological suffering. Violence occurs in various forms, such as physical, psychological, sexual, economic, and neglect. In Poland, the definition of domestic violence appeared in 2005, introducing the term for acts that violate the personal rights of family members, including their life and health. Domestic violence involves both physical actions (e.g., beating) and psychological ones (e.g., intimidation). From a legal perspective, domestic violence is a crime for which the perpetrator may face punishment, particularly under Article 207 of the Penal Code. From a moral standpoint, violence is an act of harming a defenseless person, which requires societal and moral condemnation. Psychologically, violence leads to deep suffering for the victims, who may experience internal wounds and injuries, requiring therapy. In a social context, domestic violence may be accepted or tolerated in certain environments, which increases its prevalence. The creation of organizations defending victims of violence and promoting anti-violence policies can help combat this phenomenon. The definition implies that domestic violence is a widespread phenomenon affecting all social groups. Life stresses, such as financial problems or illnesses, can trigger the escalation of violence, making it increasingly common and difficult to overcome in families. Domestic violence and family violence are terms that are used interchangeably in literature, but domestic violence is a broader concept that includes all family members (children, parents, grandparents), while domestic violence more often refers to relationships between adults. These definitions can be difficult to distinguish, but both refer to actions that violate the rights of family members and lead to their suffering. The purpose of this publication is to characterize the concept of violence and to present the methods of combating it under Polish law.

Keywords: prevention, violence, family, law

POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA ORAZ SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM

Streszczenie: Małżeństwo w polskim prawie świeckim to trwały, monogamiczny związek kobiety i mężczyzny, regulowany przez przepisy i gwarantujący równość małżonków. Chociaż Konstytucja RP nie definiuje bezpośrednio jego trwałości, liczne przepisy – m.in. kodeks rodzinny i opiekuńczy – wskazują na dążenie do jego ochrony. Instytucja ta podlega regulacjom dotyczącym jej zawarcia, unieważnienia i rozvodu, które mają na celu zachowanie małżeństwa, jeśli to możliwe. Polskie prawo nie uznaje jednak nierozzerwalności małżeństwa, jak w prawie kanonicznym. Konstytucja zapewnia ochronę rodzinie, małżeństwu i macierzyństwu oraz przewiduje wsparcie państwa dla rodzin w trudnej sytuacji. Istotnym elementem jest także zasada dobra dziecka. Dodatkowo prawo przewiduje mediację i separację jako sposoby na ratowanie małżeństwa. Małżeństwo pociąga za sobą skutki prawne, takie jak zmiany w stanie cywilnym, domniemanie pochodzenia dziecka oraz wspólne zobowiązania. Z kolei Separacja wprowadzona do polskiego prawa w 1999 r. jest niezależną instytucją, a nie etapem prowadzącym do rozvodu. Jej procedura opiera się na przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Separacja może być orzeczona przez sąd na wniosek jednego lub obojga małżonków, jeśli nastąpił zupełny rozkład pożycia, chyba że naruszałaby dobro małoletnich dzieci lub zasady współżycia społecznego. W przypadku zgodnego wniosku małżonków sąd nie orzeka o winie. Zniesienie separacji następuje na zgodne żądanie, przywracając skutki małżeństwa. Separacja daje czas na refleksję i jest alternatywą dla rozvodu, zwłaszcza dla osób wierzących. Wzmacnia ochronę trwałości małżeństwa i dobra dziecka, choć jej skutki – np. brak obowiązku wierności – mogą osłabiać jej rolę w ochronie małżeństwa. Celem niniejszej publikacji jest charakterystyka instytucji małżeństwa oraz separacji w polskim prawie. W pracy poddano analizie pojęcie małżeństwa i separacji. W odniesieniu do małżeństwa podkreślono fundamentalne jego cechy, takie jak: monogamia, równość małżonków oraz trwałość związku. Zaś jeśli chodzi o instytucję separacji, została ona przedstawiona jako alternatywa dla rozvodu, która umożliwia ochronę trwania małżeństwa i dobra rodziny.

Słowa kluczowe: małżeństwo, separacji, rodzina, prawo polskie

WSTĘP

Tekst stanowi szczegółową analizę instytucji małżeństwa i separacji w polskim systemie prawnym. Rozpoczyna się od przedstawienia definicji małżeństwa, ukazując jego uwarunkowania konstytucyjne oraz znaczenie dla porządku społecznego. Następnie autor przechodzi do omówienia separacji – mechanizmu prawnego, który, choć nie rozwiązuje związku, daje stronom możliwość czasowej pauzy w codziennym współżyciu, dając szansę na refleksję nad dalszym losem małżeństwa.

POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM

W systemie prawa świeckiego małżeństwo postrzegane jest jako trwały związek kobiety oraz mężczyzny, który został uregulowany przepisami prawa, a w którym są oni sobie równi. Związek ten powstał z ich woli, aby urzeczywistniać prawa i obowiązki małżeńskie¹.

Jedność małżeństwa, inaczej mówiąc monogamia, tj. związek jednej kobiety z jednym mężczyzną, który postrzegany jest jako właściwy dla natury ludzkiej. Taki właśnie typ małżeństwa spotkać można było u pierwotnych ludów, zatem świadczy to o prawach i obowiązkach oraz obyczajach człowieka z czasu początków istnienia.

Biorąc pod uwagę właśnie ich dobro, również system polskiego prawa hołduje zasadzie trwałości małżeństwa. Niestety w prawie polskim uznaje się jej mniejszy stopień w odróżnieniu od systemu prawa kanonicznego. Pomimo faktu, iż w żadnym z aktów normatywnych nie wskazuje się wprost na trwałość małżeństwa, to jednak wynika ona z całokształtu norm, które dotyczą stosunków prawnorodzinnych. I tak dla przykładu, z przepisów dotyczących unieważnienia małżeństwa oraz rozwodu można dojść do wniosku, iż ustawodawca tworząc wyżej wymienione prawo zmierzał do zachowania małżeństwa w istniejącej formie. Można tu przywołać, np. treść art. 10 § 3 k.r.o.: „Nie można unieważnić małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku, jeżeli małżonek przed wytoczeniem powództwa ten wiek osiągnął”, art. 12 § 3: „Nie można unieważnić małżeństwa

¹ Więcej na ten temat: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo> (dostęp: 18.03.2025 r.); J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 37; K. Piasecki, *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011, s. 11-13; M. Maraszek, *Związek małżeński na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010, s. 7-8.

z powodu choroby psychicznej jednego z małżonków po ustaniu tej choroby” tegoż kodeksu, a także art. 56 § 2: „Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego” oraz § 3 tegoż artykułu: „Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”. Z kolei jeśli chodzi o trwałość małżeństwa należy jej upatrywać w treści art. 18 Konstytucji RP², która traktuje o ochronie i opiece małżeństwa, rodziny i macierzyństwa. Warto ponadto wspomnieć o treści art. 71 Konstytucji ust. 1: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych” oraz ust. 2: „Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa” (zasada dobra rodziny), jak również art. 72 ustawy zasadniczej ust. 1: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”, ust. 2: „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”, ust. 3: „W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka” oraz ust. 4: „Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka” (zasada dobra dziecka). Ponadto treść art. 436 § 1 kodeksu postępowania cywilnego³: „Jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd może skierować strony do mediacji. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszono” oraz § 2: „Przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio, z tym że przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków” tegoż artykułu. Nie można również zapominać o instytucji separacji, która funkcjonuje

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483, dalej jako Konstytucja).

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2020.0.1575, dalej jako k.p.c.).

w polskim systemie prawnym. Została ona wprowadzona w 1999 roku ustawą z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.1999.52.532) i ma na celu sprzyjanie trwałości małżeństwa, stąd też w doktrynie przyjmuje się, iż państwo winno dążyć do zapewnienia trwałości małżeństwa za pomocą wszelkich dostępnych środków prawnych. Prawidłowe więc funkcjonowanie małżeństwa winno pozostać przedmiotem ciągłej troski ustawodawcy. Zapewni to możliwość spełniania w należyty sposób różnego rodzaju zadań, które zostały nałożone na rodzinę, wypływające z faktu zawarcia przez dwoje osób związku małżeńskiego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na przesłanki rozwoju oraz postępowania rozwodowego – winno ono mieć na uwadze, jeśli to możliwe, zachowanie małżeństwa. Jednak prawo polskie nie chroni nierozwalności małżeństwa, która jest najwyższym stopniem jego trwałości⁴.

Małżeństwo jest kulturowo uznanym związkiem dwóch osób⁵, mężczyzny i kobiety⁶, których nazywa się małżonkami. Związek ten ustanawia prawa oraz obowiązki między małżonkami, między nimi a ich dziećmi – jeśli takie posiadają, a także pomiędzy nimi a ich powinowatymi – jeśli je posiadają.

Małżeństwo ujmowane w aspekcie prawnym jako stan cywilny uregulowane jest w przepisach prawa polskiego. Dla przykładu, w ustawie zasadniczej znajduje się art. 18, który traktuje, iż: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

Konstytucja gwarantuje istnienie w ustawodawstwie zwykłym instytucji małżeństwa – norm prawnych, które odnoszą się do powstania, treści oraz ustania stosunku małżeństwa, jak również praw i obowiązków małżonków jako takich, które wynikają wprost z ich pozostawania w związku małżeńskim, w stosunku do osób trzecich (prawo prywatnego), a także wobec władz publicznych (prawo publicznego). Należy jednak pamiętać,

⁴ W. Góralski, *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie” 30, 2002, s. 199-201.

⁵ J. Bront, B. Nowacka, *Różnorodność związków małżeńskich na świecie*, Krynica Morska 2008, s. 8.

⁶ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982, s. 17; D. Jabłoński, L. Ostasz, *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn 2001, s. 28; K. Olechnicki, P. Załęcki: *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 119-120; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 161.

iz to, że konstytucyjna gwarancja instytucji małżeństwa jest oparta na pojęciu zastanym przez ustrojodawcę, które jest współdeterminowane przez normy ustawowe, w ogóle nie oznacza, w nawiązaniu do tego co zostało napisane powyżej, iż Konstytucja gwarantuje instytucję małżeństwa dokładnie o treści, która obowiązywała w momencie wejścia w życie, i ponadto nie pozostawia ustawodawcy pola do jej modyfikacji czy innowacji⁷.

Przepis art. 18 Konstytucji jest jedynym przepisem, w którym mowa o małżeństwie. W nim można próbować odnaleźć elementy charakterystyczne dla instytucji, która ma zagwarantowaną ochronę prawną oraz państwa, i ma umocowanie w ustawie zasadniczej. Do tych elementów zaliczyć można:

1. Małżeństwo jako związek monogamiczny.
2. Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny.
3. Małżeństwo jako dowolny wybór każdego człowieka.
4. Małżeństwo jako zespolenie osobowe dwojga ludzi w wymiarze prywatnym i intymnym ich życia.
5. Małżeństwo jako związek, ze swego założenia, charakteryzujący się trwałością, ustający dopiero po śmierci jednego z małżonków.
6. Małżeństwo jako instytucja jednolita dla wszystkich.
7. Małżeństwo jako instytucja domagająca się rozwiązań prawnych sprzyjających tworzeniu majątkowych warunków stabilizacji.
8. Małżeństwom jako związek zawierany przed przedstawicielem wspólnoty i jest urzędowo rejestrowany⁸.

Definicja zawarta w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku zakreśla małżeństwu fundamentalne wyróżniki owego związku, tj. związek kobiety i mężczyzny. Kazimierz Piasecki uważa, iż pojęcie małżeństwa jest definiowane przez istotę polegającą na eksponowaniu cech związku. Stąd też wiele definicji małżeństwa zawiera tylko wymienienie jego cech, takich jak: trwały, czy monogamiczny. Zostało to usankcjonowane prawnie w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, gdzie oprócz wspomnianej zasady monogamii znajduje się również zasada równouprawnienia oraz świeckości. Zawarcie małżeństwa poddane jest określonym prawnym wymogom,

⁷ Z. Radwański, *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne* (dedykowane Janowi J. Winiarzowi), S. Wójcik (red.), Warszawa 1990, s. 234, 240.

⁸ Zob. więcej: B. Banaszkiwicz, „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny”. *O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Rok XXII: 2013, z. 3, s. 602-610.

co stanowi jego cechę charakterystyczną. Należy również pamiętać, iż zawarciu małżeństwa pociąga za sobą jednakowe, stypizowane skutki prawne pod względem treści. Wstąpienie w związek małżeński, zgodnie z przepisami polskiego prawa, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, pociąga za sobą zmiany chociażby w stanie cywilnym małżonków, tworzy podstawę stanu cywilnego dziecka – domniemanie pochodzenia dziecka z małżeństwa, czy zezwala na wspólne dokonywanie niektórych czynności prawnych, jak również wiąże się z wspólną odpowiedzialnością podatkową, zobowiązania, a także zakazem zawierania związku małżeńskiego z kolejną/inną osobą, w trakcie trwania małżeństwa⁹.

POJĘCIE SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM

Separacja została przewidziana dopiero w ustawie nowelizującej kodeks rodzinny i opiekuńczy z 21 maja 1999 roku. Przepisy o separacji zostały umieszczone w nowopowstałym V¹⁰. dziale kodeksu rodzinnego i opiekuńczego umiejscowionego w tytule I. Małżeństwo. Takie usytuowanie przepisów odnoszących się do separacji wskazuje, iż separacja jest samodzielną instytucją, nie zaś etapem przejściowym, który prowadzi do rozwodu. Z kolei jeśli chodzi o przepisy proceduralne, które odnoszą się do postępowania w sprawach o separację małżeńską, to zostały one uregulowane poprzez przystosowanie przepisów Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, które odnoszą się do rozwodu, objętych Działem I – „Postępowanie w sprawach małżeńskich”, Tytułu VII – „Postępowania odrębne”, Księgi I – „Proces”. Ponadto rozszerzone zostały przepisy art. 567 k.p.c. oraz przepisy z postępowania nieprocesowego, w razie jednoczesnego, wspólnego wystąpienia małżonków z wnioskiem o orzeczenie separacji na ich zgodny wniosek¹¹, czy o zniesienie separacji¹².

Ustawodawstwo świeckie czerpało wzór z prawodawstwa kościelnego podczas wprowadzania separacji do systemu prawnego. Separacja powstaje poprzez orzeczenie sądu, które dokonane jest w ramach i na podstawie prawa, na wniosek jednego lub obojga małżonków, po spełnieniu odpowiednich warunków. W sytuacji, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny

⁹ K. Piasecki, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy komentarz*, Warszawa 2006, Warszawa 2006, s. 23.

¹⁰ k.r.o., art. 61¹-61⁶.

¹¹ k.r.o., art. 61¹ § 3.

¹² k.r.o., art. 61⁶.

rozkład pożycia małżeńskiego, wtedy każdy z nich może żądać, aby sąd orzekł separację. Separacja nie jest dopuszczalna, pomimo zupełnego rozkładu pożycia, jeżeli wskutek separacji miałyby ucierpieć dobro małoletnich, wspólnych dzieci albo orzeczenie separacji z innych względów byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. W sytuacji, kiedy małżonkowie nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci, wtedy sąd może orzec separację – potrzebne jest tylko zgodne żądanie małżonków w tej sprawie¹³.

W sytuacji, gdy jeden z małżonków żąda orzeczenia separacji, natomiast drugi małżonek żąda rozwodu, a to żądanie jest uzasadnione, w takiej sytuacji sąd orzeka rozwód. Natomiast jeżeli jednak nie jest dopuszczalne orzeczenie rozwodu, a orzeczenia separacji jest dopuszczalne, wtedy sąd orzeka separację¹⁴.

Przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy dotyczące orzekania o winie przy orzekaniu rozwodu, tj. art. 57 k.r.o. oraz przepisy – wyrok orzekający rozwód, tj. art. 58 k.r.o. Jeżeli sąd orzeka separację, której podstawą jest zgodne żądanie małżonków, wtedy sąd nie orzeka o winie któregoś z nich, a skutki są takie, jak gdyby żaden z nich nie ponosił winy¹⁵.

Zniesienie separacji następuje na zgodne żądanie małżonków. Sąd wtedy orzeka o jej zniesieniu. Skutki separacji ustają z chwilą jej zniesienia. Natomiast przy znoszeniu separacji następuje rozstrzygnięcie przez sąd o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim potomstwem małżonków¹⁶.

Poddając analizie słowo *separatio* można dojść do wniosku, że zanim nastąpi separacja pomiędzy małżonkami, to musi najpierw dojść między nimi do sporu, nieporozumienia. Dopiero wówczas, gdy nie zostaną one złagodzone, wtedy mogą przerodzić się one w trwałą niezgodę czy niechęć, co spowodować może rozłam, tj. separację¹⁷.

Separacja rozumiana jako rozłączenie, rozejście się oraz zawieszenie wspólnoty małżeńskiej, to efekt poważnego konfliktu w małżeństwie i dotyka wiele z nich. Wprowadzenie instytucji separacji umożliwia oraz uświadamia, iż w sytuacjach kryzysowych jest możliwość skorzystania ze środka pomocowego, który nie unicestwia małżeństwa. Można pokusić

¹³ k.r.o., art. 61¹.

¹⁴ k.r.o., art. 61².

¹⁵ k.r.o., art. 61³.

¹⁶ k.r.o., art. 61⁶.

¹⁷ P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej*, Lublin–Sandomierz 1999, s. 14.

się o stwierdzenie, iż jest to instytucja nadziei, wszak z czasem możliwe jest wrócenie do poprzedniego stanu. Separacja daje czas do namysłu nad tym co ważne, istotne. Pozwala na refleksję nad życiem i błędami, które doprowadziły do takiego stanu. Jest to przede wszystkim alternatywa dla osób wierzących, które nie chcą rozwodu.

Abstrahując jednak od światopoglądowych motywów, które kierują do wyboru separacji należy zauważyć, iż wzmacnia ona zasadę ochrony trwałości małżeństwa oraz zasadę ochrony dobra dziecka¹⁸. Na koniec należy zwrócić uwagę na fakt, iż niestety ochrona zasady trwałości małżeństwa nie została zrealizowana w sposób właściwy w przepisach o separacji. Otóż, w wyżej wymienionych przepisach nie przewiduje się obowiązku wierności, biorąc pod uwagę fakt, iż orzeczenie separacji uchyla działanie domniemania pochodzenia dzieci urodzonych przez kobietę będącą w separacji od jej męża¹⁹. Zatem brak obowiązku wierności, pomimo orzeczenia separacji, z pewnością osłabia rolę tej instytucji, której kluczowym zadaniem jest ochrona trwałości małżeństwa.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, omawiany tekst ukazuje, że zarówno małżeństwo, jak i separacja pełnią istotną rolę w polskim systemie prawnym, zapewniając ochronę instytucji rodziny. Małżeństwo jako związek o podstawowych wartościach społecznych, jest gwarantowane przez konstytucję i regulowane przepisami ustawowymi. Z kolei separacja stanowi praktyczne narzędzie umożliwiające zachowanie związku mimo kryzysowych sytuacji, oferując możliwość przemyślenia dalszych kroków bez natychmiastowego rozwiązania małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483).

¹⁸ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1-61⁶*, Warszawa 2013, s. 111-139; M. Łączkowska, *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2014, nr 24, s. 67-70.

¹⁹ k.r.o., art. 62 § 1.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2020.0.1575).

Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.1999.52.532).

Literatura

Adamski F., *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982.

Banaszkiewicz B., „*Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny*”. *O niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Rok XXII: 2013, z. 3.

Bront J., Nowacka B., *Różnorodność związków małżeńskich na świecie*, Krynica Morska 2008.

Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo>, (dostęp: 18.03.2025 r.).

Góralski W., *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie” 30, 2002.

Jabłoński D., Ostasz L., *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn 2001.

Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1-61⁶*, Warszawa 2013.

Kasprzyk P., *Instytucja separacji małżeńskiej*, Lublin–Sandomierz 1999.

Łączkowska M., *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2014, nr 24.

Maraszek M., *Związek małżeński na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010.

Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002.

Radwański Z., *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne* (dedykowane Winiarzowi Janowi J.), S. Wójcik (red.), Warszawa 1990.

Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001.

THE CONCEPT OF MARRIAGE AND SEPARATION IN POLISH LAW

Summary: Marriage in Polish secular law is a permanent, monogamous union between a man and a woman, regulated by legal provisions and guaranteeing the equality of spouses. Although the Polish Constitution does not explicitly define its permanence, numerous provisions—such as the Family and Guardianship Code—indicate an effort to protect it. This institution is subject to regulations regarding its formation, annulment, and divorce, all aimed at preserving marriage whenever possible. However, Polish law does not recognize the indissolubility of marriage, as is the case in canon law. The Constitution provides protection for family, marriage, and motherhood, and it ensures state support for families in difficult situations. An important element is also the principle of the child's best interest. Additionally, the law provides for mediation and separation as means of saving a marriage. Marriage has legal consequences, such as changes in civil status, the presumption of a child's origin, and joint obligations. Meanwhile, separation, introduced into Polish law in 1999, is an independent institution rather than a stage leading to divorce. Its procedure is based on the provisions of the Code of Civil Procedure. Separation may be granted by a court at the request of one or both spouses if there has been a complete breakdown of the marriage unless it would harm the welfare of minor children or violate social norms. In the case of a mutual request, the court does not determine fault. The annulment of separation occurs upon the joint request of the spouses, restoring the effects of marriage. Separation allows time for reflection and serves as an alternative to divorce, especially for religious individuals. It strengthens the protection of marriage stability and the child's welfare, although its consequences—such as the lack of a fidelity obligation—may weaken its role in safeguarding marriage. The purpose of this publication is to characterize the institution of marriage and separation in Polish law. The study analyzes the concepts of marriage and separation. Regarding marriage, it highlights its fundamental characteristics, such as monogamy, equality of spouses, and the permanence of the union. As for the institution of separation, it is presented as an alternative to divorce, allowing for the protection of marriage continuity and family welfare.

Keywords: marriage, separation, family, polish law

POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA ORAZ SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM

Streszczenie: Małżeństwo w prawie kanonicznym jest instytucją o fundamentalnym znaczeniu, uznawaną za sakrament i charakteryzującą się jednością oraz nierozzerwalnością. Kościół katolicki nie dopuszcza rozwodu, jednak przewiduje możliwość separacji, która oznacza zaprzestanie wspólnego pożycia, ale bez rozwiązania małżeństwa. Małżeństwo w ujęciu kanonicznym to przymierze między mężczyzną a kobietą, ustanowione dla dobra małżonków oraz wychowania potomstwa. Sakramentalność małżeństwa wynika z jego podniesienia do rangi sakramentu przez Jezusa Chrystusa, a jego istotne przymioty to jedność i nierozzerwalność. Związek ten nie może być rozwiązany przez żadną ludzką władzę, chyba że nie został dopełniony lub występują określone wyjątki, np. przywilej pawłowy. Separacja małżonków, choć dopuszczalna w prawie kanonicznym, nie prowadzi do rozwiązania węzła małżeńskiego. Może zostać orzeczona przez biskupa diecezjalnego lub trybunał kościelny, a w niektórych przypadkach również przez sąd cywilny. Separacja skutkuje osobnym zamieszkaniem małżonków, ale nie zwalnia ich z obowiązków wobec dzieci. Kościół zachęca do pojednania, jednak decyzja o powrocie do wspólnego życia zależy od obu stron. Proces separacyjny podlega określonym procedurom, a jego skutki mogą obejmować również kwestie cywilne, zwłaszcza w odniesieniu do opieki nad dziećmi. W sprawach separacyjnych bierze udział rzecznik sprawiedliwości, a proces może mieć formę ustnego lub zwyczajnego procesu spornego. Podsumowując, prawo kanoniczne nie uznaje rozwodów, a jedynie instytucję separacji, która pozwala na czasowe lub stałe zaprzestanie wspólnego pożycia bez rozwiązania małżeństwa. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie kanonicznych zasad regulujących małżeństwo i separację oraz analiza ich praktycznych konsekwencji.

Słowa kluczowe: małżeństwo, małżeństwo kanoniczne, separacja, nierozzerwalność małżeństwa, prawo kościelne, prawo kanoniczne

WSTĘP

Małżeństwo stanowi jedną z fundamentalnych instytucji prawa kanonicznego, a jego regulacje czerpią zarówno z prawa Bożego, jak i z ustawodawstwa kościelnego. W odróżnieniu od prawa cywilnego, które dopuszcza rozwód, prawo kanoniczne uznaje małżeństwo za sakrament, charakteryzujący się nierozzerwalnością i jednością. Niemniej jednak Kościół przewiduje możliwość separacji, umożliwiając małżonkom zaprzestanie wspólnego pożycia, jednak bez rozwiązania węzła małżeńskiego.

POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE KANONICZNYM

Małżeństwo jest przedmiotem zainteresowań badaczy różnych dziedzin nauki. Problematyka małżeństwa ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ posiada wielopostaciową istotę. Relacja mężczyzny i kobiety rodzi różne konsekwencje społeczno-ekonomiczne, demograficzne, jak również religijne czy prawne. Funkcjonowanie w związku dwojga małżonków w społeczeństwie pociąga za sobą wiele konsekwencji w zależności od tego czy związek ten trwa i rozwija się, czy rozpada się. Zatem można dojść do wniosku, iż małżeństwo postrzegane jest wieloaspektowo, tj. jako stan społeczny (wspólnota i instytucja społeczna), ale także – a dla rozważań niniejszej pracy przede wszystkim – jako stan cywilny (aspekt prawny) oraz jako sakrament (aspekt religijny – kanoniczny).

Ustawodawstwo kościelne uwzględnia oprócz przesłanek prawa stanowionego, także przesłanki, które należą do prawa Bożego naturalnego oraz pozytywnego. Małżeństwo według prawa kanonicznego to wspólnota całego życia tworzona przez mężczyznę oraz kobietę. Skierowana jest ona na dobro małżonków oraz do zrodzenia, a także wychowania potomstwa, którymi Bóg ich obdarzył. Przymierze to zostało podniesione do rangi sakramentu przez samego Jezusa Chrystusa¹.

Określenie „przymierze” w powyższej definicji stanowi nawiązanie do przymierza, które zawarł Bóg z narodem wybranym. Należy pamiętać, iż w Starym Testamencie przymierze to stanowiło wzór miłości pomiędzy kobietą a mężczyzną. Warto ponadto zwrócić uwagę na fakt, iż obecny

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli II promulgatus*. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Warszawa 2021 (dalej: KPK), kan. 1055 § 1.

ustawodawca odszedł od wcześniejszej koncepcji małżeństwa przyjętej w ustawodawstwie, gdzie funkcjonował termin „kontrakt”, zastąpiwszy go nowym terminem „przymierze”. Dzięki temu przymierzu kobieta i mężczyzna ustanawiają wspólnotę całego życia, która jest głęboką wspólnotą życia oraz miłości². Użyte w powyższej definicji małżeństwa stwierdzenie, iż jest to wspólnota „całego życia” oznacza wszystkie wymiary życia małżeńskiego, które związane są ze wzajemnym osobowym oddaniem się w miłości. Termin „wspólnota” wskazuje na istotę relacji małżeńskiej, zatem mamy do czynienia w przepisie kan. 1055 § 1 podwójny aspekt małżeństwa, tj. akt, przez który kobieta i mężczyzna stają się małżonkami (*matrimonium in fieri*), a także trwała relacja między małżonkami, która powstała na mocy tegoż aktu (*matrimonium in facto esse*)³.

Celami małżeństwa zawartymi w definicji tegoż terminu, traktowanymi na równi są – jako cel indywidualny – dobro małżonków, jak również – jako cel społeczny – zrodzenie oraz wychowanie potomstwa. Należy zwrócić uwagę na sakramentalny charakter małżeństwa, w sytuacji gdy zawierają je ochrzczeni⁴.

Traktując o małżeństwie z perspektywy prawa kanonicznego nie sposób jest nie wspomnieć o elementach kanonicznego prawa małżeńskiego, którymi są: sakramentalny charakter małżeństwa, jak również jego istotne przymioty, tj. jedność oraz nierozzerwalność⁵.

Gdy jest mowa o charakterze sakramentalnym małżeństwa kanonicznego, warto zwrócić uwagę na fakt, iż Chrystus przez podniesienie tego związku do godności sakramentu, jednocześnie nie zmienił jego istoty naturalnej jaką jest przymierze. Sakrament stanowi samo małżeństwo, gdy został zawarty przez chrześcijan. Łaska sakramentu małżeństwa, zgodnie z Listem do Efezjan 5, 21-33, czyni ze związku małżeńskiego sakrament, w którym to Bóg miłuje człowieka. Związek małżeński pomiędzy ochrzczo-nymi, a także jego sakramentalność, podobnie jak plan stworzenia oraz plan zbawienia, są nierozdzielne. W sakramencie małżeństwa widać wyraźnie jedność rzeczywistości Boskiej oraz ludzkiej. Prawodawca w treści kan. 1056 wymienia, na mocy prawa Bożego, istotne przymioty małżeństwa. Są

² Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje*, Poznań 2002, nr 48.

³ W. Góralski, *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie” 30, 2002, s. 195-196.

⁴ Tamże, s. 196; KPK, kan. 1055-1056, kan. 1065 § 2, kan. 1099, kan. 1134.

⁵ W. Góralski, *Instytucja...*, s. 196.

nimi jedność i nierozzerwalność. Przymioty te mają szczególną moc w małżeństwie sakramentalnym, ponieważ małżeństwo chrześcijan to znak przymierza Jezusa Chrystusa ze swoim Kościołem⁶.

Należy ponadto pamiętać, iż implikacją jedności jest wyłączność małżonków do siebie, a więc wierność – zgoda na małżeństwo jest to akt woli, poprzez który mężczyzna oraz kobieta w nieodwołalnym przymierzu obustronnie oddają się sobie, a także przyjmują w zamiarze stworzenia małżeństwa⁷. To wzajemne oddanie się oraz przyjęcie małżonków winno być całkowite, pełne, a także niepodzielne, dokonane bez żadnego zastrzeżenia, w stosunku co do przedmiotu, jak również czasu, a także intensywności, nieodwołalne i międzyosobowe. Niedochowanie wierności małżeńskiej obraża zatem dobro małżonków (*bonum coniugum*) i jest ponadto przeciwna wspólnotocie całego życia. Nie ulega wątpliwości, iż *bonum coniugum* pomimo faktu, że nie wyczerpuje w pełni swego zakresu pojęciowego w wierności wzajemnej małżonków, to jednak wszędzie stanowi fundament małżeństwa. Tam, gdzie tej wartości zabraknie lub też doznaje ona uszczerbku, uważa się, że zostało zachwiane dobro małżonków, z kolei samo małżeństwo narażone zostało na niebezpieczeństwo, które prowadzi do jego rozpadu. W sytuacji, gdy jedna ze stron bądź obydwie przychylnym aktem woli wyeliminowałby samo małżeństwo albo pewien ważny element małżeństwa, czy też jakiś ważny przymiot, zawierają je nieważnie⁸. Zatem przekazanie siebie współpartnerowi przy jednoczesnym przekreśleniu wyłączności wspólnoty, np. w sferze aktów małżeńskich, nie stanowi prawdziwej zgody małżeńskiej w kanonicznym systemie małżeńskim.

Drugim istotnym przymiotem małżeństwa, jest nierozzerwalność, a zatem dożgonność węzła małżeńskiego, która została jednoznacznie usankcjonowana przez Jezusa Chrystusa, a także obwieszczona na Soborze Trydenckim jako prawda charakteryzująca się kwalifikacją *proximum fidei*, wspomniana w większości dokumentów kościelnych w ostatnich latach, jest przejawem najwyższej trwałości małżeństwa. Pochodzi ona z praw przyrodzonych, które stanowią filar oparcia rodziny, a ich niezachowanie może skutkować zagrożeniem dla dobra małżonków oraz ich dzieci⁹.

⁶ Tamże, s. 197 i n.

⁷ KPK, kan. 1057 § 2.

⁸ KPK, kan. 1101 § 2.

⁹ Sobór Trydencki, sesja XXIV, Kanony o sakramencie małżeństwa, kan. 7, [w:] *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, S. Głowa, J. Bieda (opracowanie), Poznań 1988.

Należy ponadto pamiętać, iż zawarte oraz dopełnione małżeństwo nie może zostać rozwiązane poprzez żadną ludzką władzę, jak również z żadnej przyczyny, poza wyjątkiem śmierci¹⁰. Natomiast niedopełnione małżeństwo, które zostało zawarte przez osoby ochrzczone albo pomiędzy osobą ochrzczoneą, a osobą nieochrzczoneą, może zostać rozwiązane przez Papieża, ze słusznej przyczyny, na wniosek obu stron bądź tylko jednej osoby, nawet w przypadku braku zgody drugiej strony¹¹. Z kolei małżeństwo, które jest zawarte pomiędzy dwojgiem osób nieochrzczonych powinno zostać rozwiązane na podstawie przywileju pawłowego w interesie wiary ochrzczonego, poprzez jedynie fakt zawarcia nowego małżeństwa, jeżeli osoba nieochrzczonea odeszła¹². Jeżeli zaś osoba nieochrzczonea nie chce żyć ze stroną ochrzczoneą lub żyć z nią w harmonii bez obrażania Stwórcy, uważa się, że odeszła, chyba że osoba ochrzczonea poda uzasadniony powód odejścia po chrzcie¹³.

Należy zatem stwierdzić, iż w prawie małżeńskim systemu kanonicznego nie istnieją instytucje rozwodu oraz unieważnienia małżeństwa, natomiast istnieją one w polskim porządku prawnym. To pozwala na stwierdzenie, że jeśli kanoniczny związek małżeński zawarty został zgodnie z zawartymi wymogami w prawie kanonicznym, to żadna ludzka władza nie jest władna go rozwiązać. Jeśli chodzi zaś o te istotne wymogi to mowa tu o przesłankach ważnego zawarcia związku małżeńskiego. Do nich zalicza się: wolność od jakiegokolwiek przeszkody małżeńskiej, istnienie prawidłowej zgody małżeńskiej, jak również zachowanie właściwej formy przy zawieraniu małżeństwa. Natomiast w prawie kanonicznym możliwe jest nieważne zawarcie małżeństwa. Prawo określa przesłanki ważnego i nieważnego małżeństwa oraz uzależnia je od ich spełnienia w chwili jego zawierania. Owe stwierdzenie/orzeczenie nieważności małżeństwa może dokonać się wyłącznie na drodze sądowej – musi zostać wydany prawomocny wyrok przez trybunał kościelny. Taki wyrok dopiero obala domniemanie zawarte w kan. 1060 KPK¹⁴. Małżeństwo zawarte wyłącznie w formie cywilnej nie cieszy się domniemaniem ważności na forum kanonicznym. W systemie prawa kanonicznego, jeśli mowa o związkach zawartych

¹⁰ KPK, kan. 1141.

¹¹ KPK, kan. 1142.

¹² KPK, kan. 1143 § 1.

¹³ KPK, kan. 1143 § 2.

¹⁴ KPK, kan. 1060.

w formie kanonicznej, nie rozróżnia się zasadniczo małżeństw nieważnych oraz małżeństw nie istniejących. Przyjmuje się, że albo małżeństwo zostało zawarte nieważnie i ono nie istnieje (co potwierdza wyrok sądowy) albo zostało ważnie zawarte i w takiej sytuacji jest ono nierozzerwalne.

W systemie kanonicznym istnieją dwie formy uważnienia małżeństwa, tj. zwyczajna oraz nadzwyczajna (*sanatio in radice*).

Warto zaznaczyć, iż instytucja separacji małżonków¹⁵ z zasadą nierozzerwalności małżeństwa nie koliduje¹⁶. Jeśli chodzi zaś o konwolidację małżeństwa występuje ona zarówno w prawie kanonicznym¹⁷, jak i w prawie polskim¹⁸.

POJĘCIE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM

Pojęcie separacji (*separatio, divortium semiplenum*) oznacza rozdział albo zaniechanie wspólnego pożycia małżonków, pomimo iż ich węzeł małżeński trwania nadal. W instytucji tej strona winna pozbawiona zostanie prawa do wspólnego łoża, a ponadto wspólnego stołu oraz mieszkania (*separatio a toro, mensa et cohabitatione*)¹⁹.

Obecny Kodeks Prawa Kanonicznego legalizuje i reguluje instytucję separacji w treści kan. 1151-1155, Księga IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, oraz kan. 1692-1696, Księga VII: *Procesy*.

Traktując o separacji należy pamiętać, iż małżeństwo między ochrzczonymi jest nierozzerwalne. Prawodawstwo kościelne dopuszcza wyjątki usankcjonowane instytucją separacji podczas trwania węzła małżeńskiego. W prawie małżeńskim separacja to zerwanie lub zaniechanie wspólnego pożycia małżonków pomimo dalszego trwania ich węzła małżeńskiego oraz wynikającej z tego przeszkody.

Treść pierwszego kanonu regulującego instytucję małżeńską traktuje o tym, iż małżonkowie mają obowiązek oraz prawo, aby zachować współżycie małżeńskie. Wyjątkiem jest usprawiedliwienie ich przez zgodną z prawem przyczyną²⁰.

¹⁵ KPK, kan. 1151-1155.

¹⁶ W. Góralski, *Instytucja...*, s. 201-203.

¹⁷ KPK, kan. 1156-1165.

¹⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz.U.2020.0.1359, dalej jako k.r.o.), art. 16 § 3; art. 11 § 3; art. 12 § 3; art. 13 § 3; art. 15 § 3; art. 16.

¹⁹ P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 29-30.

²⁰ KPK, kan. 1151.

Przepis kanonu 1153 Kodeksu Prawa Kanonicznego traktuje o tym, że separacja możliwa jest, gdy ordynariusz miejsca wyda dekret separacyjny. Rozdział dokonany może być ponadto własną powagą pokrzywdzonego małżonka. Jednak wymaga się, aby niebezpieczeństwo grożące było bezpośrednie²¹.

Separacja wiąże się z oddzielnym zamieszkiwaniem przez małżonków. Rodzi się zatem pytanie, kto będzie opiekował się dziećmi? Dlatego też ustawodawca kościelny wychodzi naprzeciw powinności rodziców wobec dzieci i stanowi, że należy się zatroszczyć o odpowiednie utrzymanie i wychowanie dzieci, w momencie powzięcia decyzji o separacji małżonków²². Pomimo, iż powyższa norma zobowiązuje rozstrzygających sprawę separacji, aby w dekrete czy wyroku uwzględnić kwestię utrzymania oraz wychowania dzieci, niemniej jest to problematyczne zagadnienie, wszak nie ma narzędzia, które egzekwowałoby nałożony obowiązek.

Kościół oraz prawodawca kościelny zachęca, w myśl postawy ewangelicznej i dojrzałej, aby małżonek winny, będący w separacji, starał się naprawić błędy, zrobił wszystko aby możliwe było przywrócenie stanu poprzedniego, a z kolei współmałżonek niewinny pozwolił powrócić drugiej stronie do życia małżeńskiego. Jest to postawa godna pochwały. Niemniej jednak, w takim przypadku osoba niewinna zrzeka się tym samym prawa do separacji²³.

Powyżej przywołano treści prawa małżeńskiego materialnego odnoszącego się do separacji, natomiast poniżej zostaną przytoczone przepisy, które regulują proces dotyczący spraw o separację małżonków²⁴.

Separacja małżonków, którzy są osobami ochrzczoneymi z reguły może być zarządzona albo dekretem biskupa diecezjalnego, albo wyrokiem

²¹ KPK, kan. 1153 § 1; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III, Olsztyn 1996, s. 227; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 278; E. Szczot, *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010, s. 181; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005, s. 80; P. M. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2005, s. 250; W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 369; T. Rozkrut, *Separacja małżeńska w prawie kanonicznym oraz w prawie polskim*, „Polonia Sacra” 2000, nr 6, s. 215.

²² KPK, kan. 1154; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie...*, s. 280.

²³ KPK, kan. 1155; J. Hervada, *De separatione coniugum. Rozłączenie małżonków, [w:] Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011, s. 866.

²⁴ KPK, kan. 1692-1696.

trybunału²⁵. Z kolei tam, gdzie decyzja kościelna nie powoduje skutków cywilnych lub też wyrok cywilny najprawdopodobniej nie będzie przeciwny prawu Bożemu, może zezwolić na zwrócenie się do sądu świeckiego o udzielenie separacji. Dzieje się to tylko w warunkach wystąpienia szczególnych okoliczności²⁶.

Jeżeli zaś sprawa dotyczy tylko skutków czysto cywilnych małżeństwa, zaleca się, aby sędzia (zachowując przepisy powyższego paragrafu) postarał się żeby sprawa została wniesiona od początku do sądu świeckiego²⁷. Sędzia powinien również starać się, zanim przyjmie sprawę i jeśli widzi nadzieję dobrego wyniku, zastosować środki pastoralne, aby doprowadzić do zgody między małżonkami i wznowili małżeńskie życie wspólne²⁸.

Biorąc pod uwagę fakt, iż sprawy o separację małżonków dotyczą ponadto dobra publicznego, wymaga się, aby uczestniczył w nich rzecznik sprawiedliwości²⁹. Pominięcie jego wezwania w tego typu sprawie powoduje nieważności akt, chyba że sam rzecznik sprawiedliwości (nawet nie wezwany) faktycznie był obecny, lub przynajmniej miał możliwość wypowiedzieć swoje zdanie przejrawszy akta – przed wyrokiem³⁰.

Jeśli rzecznik sprawiedliwości lub któraś ze stron nie poprosi o zwyczajny proces sporny, wymaga się zastosowania ustnego procesu spornego³¹. Z kolei, jeśli zastosowano zwyczajny proces sporny, a także zgłoszono apelację to wtedy trybunał drugiego stopnia powinien postępować zgodnie z treścią kanonu 1682 § 2 oraz przepisów, które należy zachować³².

²⁵ KPK, kan. 1692 § 1.

²⁶ KPK, kan. 1692 § 2.

²⁷ KPK, kan. 1692 § 3; A. Sobczak, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Poznań 2010, s. 235-236.

²⁸ KPK, kan. 1695; T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne...*, t. IV, s. 332.

²⁹ KPK, kan. 1696; L. Madero, *De causis separationis coniugum. Sprawy o separację małżonków* [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011, s. 1272.

³⁰ KPK, kan. 1433.

³¹ KPK, kan. 1693 § 1; J. Krukowski, *Sprawy o separację małżonków*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, J. Krukowski (red.), t. V, księga VII Procesy, Poznań 2007, s. 376.

³² „Kan. 1682 - § 1. Wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, wraz z apelacjami, jeśli takie są, i pozostałymi aktami sądowymi, należy przesłać z urzędu do trybunału apelacyjnego, w ciągu dwudziestu dni od ogłoszenia wyroku; § 2. Jeżeli wyrok za nieważnością małżeństwa został wydany na pierwszym stopniu sądu, trybunał apelacyjny, po zapoznaniu się z uwagami obrońcy węzła i, jeżeli takie są, także stron, swoim dekretem albo bez zwłoki potwierdza, albo dopuszcza sprawę do zwyczajnego rozpatrzenia na nowym stopniu”.

Z chwilą ustania przyczyny separacji wymaga się powrót współmałżonków do wspólnego współżycia małżeńskiego, chyba że władza kościelna postanowi inaczej³³.

ZAKOŃCZENIE

Prawo kanoniczne traktuje małżeństwo jako trwały i nierozzerwalny związek, którego rozwiązanie nie jest dopuszczalne. Instytucja separacji stanowi mechanizm pozwalający na czasowe lub stałe zaprzestanie wspólnego życia małżonków w sytuacjach wyjątkowych, takich jak zdrada lub zagrożenie życia. W przeciwieństwie do rozwodu funkcjonującego w prawie cywilnym, separacja kanoniczna nie niweczy węzła małżeńskiego, lecz służy ochronie jego trwałości. Tym samym prawo kanoniczne podkreśla znaczenie małżeństwa jako sakramentu oraz jego fundamentalną rolę w strukturze społecznej i duchowej Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Warszawa 2021.

Sobór Trydencki, sesja XXIV, kan. 5-8, [w:] *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Głowa S., Bieda J. (opracowanie), Poznań 1988.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje – Dekrety – Deklaracje*, Poznań 2002, nr 48.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz.U.2020.0.1359).

Literatura

Gajda P. M., *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2005.

³³ KPK, kan. 1153 § 2; J. Gręzlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 82–83.

Góralski W., *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie” 30, 2002.

Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.

Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.

Gręźlikowski J., *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005.

Hervada J., *De separatione coniugum. Rozłączenie małżonków*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011.

Kasprzyk P., *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003.

Krukowski J., *Sprawy o separację małżonków*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, J. Krukowski (red.), t. V, księga VII Procesy, Poznań 2007.

Madero L., *De causis separationis coniugum. Sprawy o separację małżonków* [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011.

Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III, Olsztyn 1996.

Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. IV, Olsztyn 1996.

Rozkrut T., *Separacja małżeńska w prawie kanonicznym oraz prawie polskim*, „Polonia Sacra” 2000, nr 6.

Sobczak A., *Stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Poznań 2010.

Szczot E., *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010.

THE CONCEPT OF MARRIAGE AND SEPARATION IN CANON LAW

Summary: Marriage in Canon Law is an institution of fundamental importance, recognized as a sacrament and characterized by unity and indissolubility. The Catholic Church does not allow divorce but provides for the possibility of separation, which means ceasing cohabitation without dissolving the marriage. In the canonical perspective, marriage is a covenant between a man and a woman, established for the good of the spouses and the upbringing of children. The sacramentality of marriage stems from its elevation to the status of a sacrament by Jesus Christ, and its essential attributes are unity and indissolubility. This bond cannot be dissolved by any human authority unless it has not been consummated or certain exceptions apply, such as the Pauline privilege. Spousal separation, although permitted in Canon Law, does not lead to the dissolution of the marital bond. It may be decreed by the diocesan bishop or an ecclesiastical tribunal and, in some cases, by a civil court. Separation results in spouses living apart but does not relieve them of their obligations toward their children. The Church encourages reconciliation, but the decision to resume marital life depends on both parties. The separation process follows specific procedures, and its effects may also involve civil matters, particularly regarding child custody. A promoter of justice participates in separation cases, and the process may take the form of an oral or an ordinary contentious trial. In summary, Canon Law does not recognize divorce, only the institution of separation, which allows for a temporary or permanent cessation of cohabitation without dissolving the marriage. The purpose of this study is to present the canonical principles regulating marriage and separation and to analyze their practical consequences.

Keywords: marriage, canonical marriage, separation, indissolubility of marriage, church law, canon law

ISBN: 978-83-68410-11-2